

Monikollisen subjekti-NP:n referenssi ja definiittisyys

Pro gradu
Helsingin yliopisto
Suomen kieli
Elina Kilpiö

Lokakuu 1999

URN:NBN:fi-fe20001024

Sisällysluettelo

1. Johdanto	
1.1. Yleistä	4
1.2. Työn kulku	5
2. Definiittisyysoppositio ilmenemismuodoista	
2.1. Definiittisyysoppositio ja artikkelit	7
2.2. Definiittisyysoppositio suomen kielessä	8
3. Käsitteistä	
3.1. Referenssi	12
3.2. Spesifisyys	14
3.3. Definiittisyys	16
3.3.1. Tavoitettavuus	16
3.3.2. Kvantitatiivisuus	18
3.3.3. Geneerisyys	21
3.3.4. Yhteenvetoa	22
3.4. Referentiaalisuusaste	23
4. Työn taustaa	
4.1. Aiheen rajaus	26
4.2. Ruotsin definiittisyysoppositiosta	29
4.3. Aineistosta	32
5. Definiittisyys lausekkeissa	
5. Lähtökohdat	35
5.1. Määritteettömät substantiivit	35
5.2. Pronominit	51
5.3. Määritteelliset substantiivit	60

5.3.1 Adjektiiviattribuutilliset subjektit	60
5.3.2 Genetiiviattribuutilliset subjektit	66
5.3.3. Pronominiattribuutilliset subjektit	70
5.3.4. Yhteenveto	71
6. Päätelmiä	
6.1. Yleistä	75
6.2. Subjekteista	77
6.3. Monikoista	79
6.4. Lopuksi	79
Lähteet	81

1. Johdanto

1.1. Yleistä

Työssäni tarkastelun kohteena on definiittisyys kielessä. Ilmiö on ehkä helpoimmin havaittavissa artikkelikielissä, joissa artikkelit ilmentävät definiittisyysoppositiota. Karkeasti yksinkertaistaen voisi sanoa, että jos puhuja haluaa viitata tarkoitteeseen definiittisesti, hän käyttää määräistä artikkelia merkiksi kuulijalle siitä, että viittauksen kohde on tietty ja kuulijan tavoitettavissa. Sen sijaan epämääräisen artikkelin käyttö ilmaisee sen, ettei tarkoitteeseen jostakin syystä haluta tai voida viitata definiittisesti. Indefiniittisiä viittauksia käytetään esimerkiksi silloin, kun puhuja tuo keskusteluun uuden, aiemmin mainitsemattoman aiheen tai silloin, kun referentti esitellään vain ohimennen.

Joissain tapauksissa siis viittauksen definiittisyys on puhujan valitsemaa, joissain taas viittaussuhteen eli referenssin määräämää. Referenssejä on hyvin monentyyppisiä, ja niiden piirissä on jonkinlaista asteittaisuuttakin, mikä heijastuu definiittisyyteen. Tällöistä definiittisyyden semanttista asteittaisuutta on ehkä jossain mielessä helpompaa tarkastella suomen tyyppisessä artikkelittomassa kielessä kuin sellaisissa, joissa valinta on tehtävä kahden artikkelivaihtoehdon (ja joskus mahdollisen artikkelittomuuden) välillä.

Aihepiiri ei ole suinkaan uusi, vaan siihen liittyvät kysymykset ovat kiinnostaneet kielentutkijoita kautta aikojen. Edelleen jatkuvaa kiinnostusta kuvanee se, että esimerkiksi viimeisen vuosikymmenen aikana on nimenomaan suomen kielen määräisyyskysymyksiä käsitelty lukuisissa tutkimustöissä ja alan kirjallisuudessa, mm. Rautala 1987, Larjavaara 1988, Chesterman 1991, Vilkuna 1992 ja Laury 1997.

Lukuisat tutkimukset osaltaan luovat kuvaa siitä, miten moniulotteisesta ja vaikeasti

hahmotettavasta aiheesta on kyse. Sekä sanojen merkityssisältöön että kielenkäyttöön liittyvät sinänsä lingvistiset ongelmat lähestyvät usein laadultaan filosofiaa ja käyttäytymistieteitä. Nämä suunnat johtavat pohtimaan ajattelun ja maailmantodellisuuden yhteyttä sekä vuorovaikutuksen moniulotteisuutta. Tässä työssä en kuitenkaan lähde niin kaukaa, vaan käsittelyn kohteena ovat pelkästään kielelliset piirteet.

1.2. Työn kulku

Työni näkökulma referenssistä ja definiittisyydestä pohjautuu lähinnä Hawkinsin (1978), Chestermanin (1991) ja Vilkun (1992) teoksiin sekä Larjavaaran syksyllä 1997 Helsingin yliopistossa pitämään luentosarjaan.

Aluksi selvittelen referenssin ja definiittisyysopposition ilmenemistä artikkelikielissä ja sitä, millä tavalla suomen kieli aihetta ilmentää. Tämän melko yleisluontoisen jakson jälkeen tarkennan vielä työssäni käyttämiä käsitteitä.

Sen jälkeen esittelen tarkemmin tutkimusaineistoni, jonka olen koonnut kahdesta kaunokirjallisesta romaanista. Tietyin kriteerein (monikolliset subjektit) kokosin 900 lauseketta sekä näiden 900 vastinetta teosten ruotsinnoksista. Tarkoitukseni on aineiston avulla analysoida definiittisyyteen vaikuttavia piirteitä ja näiden piirteiden laajuutta otoksessani. Näkökulmaksi olen valinnut määritteiden merkityksen definiittisyyteen. Tarkoitukseni on näin hahmottaa sitä, lisääkö vai vähentääkö määritteiden käyttö definiittisyysastetta ja millä tavalla sijoittuvat määritteettömät lausekkeet. Jo alusta lähtien on selvää, ettei pelkkä määritteiden käytön selvittely kerro suoraan definiittisyysastetta. Toisena tavoitteenani onkin aineiston perusteella selvittää sitä, mitkä muutkin seikat kuin määritteiden käyttö vaikuttavat definiittisyystulkintaan.

Analysointi on siinä mielessä aineistolähtöistä, että tarkoitukseni ei ole etsiä aineistosta eri teorioita parhaiten tukevia esimerkkejä, vaan pyrin sijoittamaan kaikki lausekkeet niitä parhaiten edustaviin ryhmiin. Näin voin koota suuntaa-antavia lukumääriä lausekkeiden ominaispiirteistä. Nämä lukumäärät eivät ole eksakteja kahdestakin syystä: Jako ryhmiin on osittain päällekkäistä, joten yhdessä lausekkeessa on piirteitä eri ryhmistä. Toisaalta, koska lähtökohtani mukaan definiittisyys on asteittaista eikä polaarista, prototyyppilausekkeiden väliin jää rajatapauksia.

Kaiken kaikkiaan en pyri antamaan mitään yksiselitteistä vastausta aiheesta, vaan tarkoitukseni on pikemminkin selvittää referenssiin ja definiittisyyteen liittyviä ulottuvuuksia ja näiden ulottuvuuksien suhteita toisiinsa. Indefiniittisyys ja definiittisyys eivät näin näyttäydykään toistensa polariteetteina, vaan molemmat sisältävät säikeitä referentiaalisuuden piirrekimpu

2. Definiittisyysoppositio ilmenemismuodoista

2.1. Definiittisyysoppositio ja artikkelit

Monissa kielissä on artikkelijärjestelmä, jonka tehtävänä on juuri definiittisyysoppositio ilmentäminen. Toki artikkelisanat voivat kantaa muitakin merkityksiä, kuten sukua tai lukua. Luvun suhteen on mielenkiintoista tarkastella sitä, millaisia eroja toisilleen läheistenkin kielten kesken esiintyy: skandinaavisissa kielissä on oma definiittinen artikkelinsa niin yksikölle kuin monikollekin, englannissa taas määräinen artikkeli *the* ei lukua kerro. Muitakin piirteitä voisi kyllä tarkastella - esimerkiksi sitä, onko artikkeli vapaa vai sidonnainen morfeemi - mutta definiittisyyden kannalta juuri luku, yksikön ja monikon erilaisuus ja tätä kautta jaollisuuden ja jaottomuuden tarkastelu on olennaista.

Samoin vaihtelee artikkelien käyttöalue kielestä toiseen. Se, mikä toisessa kielessä ilmaistaan definiittisellä artikkelilla, voi toisessa kielessä olla muodoltaan indefiniittinen (Vilkuna 1992:177). Lisäksi lausekkeet, joiden artikkeli on definiittinen, eivät myöskään aina viittaa mihinkään. Selvitellessään tätä artikkelienkäytön, definiittisyyden ja referenssin välistä ristiriitaa Chesterman (1991:63) erottaa artikkelidefiniittisyyden, joka sisältää myös artikkelien ei-referentiaalisen käytön. Englannissa esimerkiksi artikkelin saavat luokittelevat predikaatiivit:

1. *He is a teacher.*

Näin tietyn artikkelin valinta ei aina kerrokaan semanttisesta definiittisyydestä, vaan kyseisen kielen konventioista. Termi 'artikkelin valinta' ei sekään aina tarkoita valintaa definiittisen tai indefiniittisen artikkelisanan välillä, vaan kuten Chesterman (mts. 88) huomauttaa, esimerkiksi

englannin artikkelijärjestelmään kuuluvat myös artikkelin puuttuminen (zero) ja nolla-arvo (null), jotka eivät saa kumpaakaan - definiittistä tai indefiniittistä - artikkelisanaa. Hänen mukaansa (Chesterman 1991) englannin artikkelijärjestelmään kuuluu siis viisi jäsentä:

null NP: John loves *bees*.

some NP: John has just bought *some bees*.

a(n) NP: John has just bought *a computer*.

the NP: Pass me *the bucket*, please.

zero NP: *John* loves bees.

Tässä englannin artikkelijärjestelmää on kuvattu definiittisyysasteeltaan heikoimmasta (null) vahvimpaan (zero). Koska tällainen jaottelu on mahdollista tehdä, eivät edellä mainitsemani 'kielen konventiotkaan' ole arbitraarisia. Tämä tulee esiin vaikkapa käännösvirheitä tarkkailtaessa. Kun on tutkittu suomalaisten virheitä englannin artikkelinvalinnassa (Herranen 1978:88), on havaittu, että vaikeinta on valita sitä, käytetäänkö artikkelia vai ei - ei niinkään sitä, valitaanko epämääräinen vai määräinen artikkeli.

Yhteenvetona voisi sanoa, että artikkelijärjestelmä kyllä ilmaisee juuri definiittisyysoppositiota, mutta kielikohtaista on, missä laajuudessa ja mitä ominaispiirteitä korostaa.

2.2. Definiittisyysoppositio suomen kielessä

Definiittisyysoppositio ilmaisee eroihin suomen ja germaanisten kielten välillä on jouduttu kirjakielessä ottamaan kantaa jo alkutaipaleelta saakka, olivathan ensimmäiset suomeksi ilmestyneet kirjoitukset käännöksiä nimenomaan artikkelikielistä. Tällaisia olivat esimerkiksi Agricolan suomentama *Se Wsi Testamenti* vuodelta 1548. Jo kirjan nimestä käy ilmi, että tarkka kääntäjä pyrki suomentamaan myös artikkelit, ja luontevasti tähän tehtävään soveltui juuri

demonstratiivit.

Tämäntyyppinen demonstratiivien käyttö on kirjakielestä jäänyt pois. Puhekielessä definiittisyyttä ilmentämässä sen sijaan pronomiinien käyttö on yleistä (Vilkuna 1992:129):

4. *Yks (puhujan miesystävän) ystävä oli mennyt kihloihin, yhen naisen kanssa, ja se nainen järjesti juhlat ja kutsu meitäkin.*

Puhekielen artikkelinomaista käyttöä on tutkinut mm. Laury (1997). Hänen mukaansa puhekielen demonstratiivien käyttö viittaa siihen, että suomesta olisi vähitellen tulossa artikkelikieli. Samansuuntaisiin päätelmiin on tullut myös Rautala (1987) lisensiaatintyössään.

Toisaalta demonstratiivien käyttö ilmentää definiittisten ilmausten ja determinanttien eli erilaisten tarkenteiden samansuuntaista tehtävää: molemmat rajoittavat viittauksen kohteen alaa. Vaikka siis suomessa ei olekaan mitään erillistä definiittisyyskategoriaa, voi puhuja erilaisten rajaavien tarkenteiden avulla määrittää referentin kuulijalle hyvinkin tarkasti: *se viereisellä pöydällä oleva kirja, sinun vaatimuksesi.*

Kelomäen (1997:38) mukaan determinanteja voi lausekkeessa olla vain yhtä lajia sillä perusteella, että lauseke voi olla vain joko definiittinen tai indefiniittinen. Esimerkiksi **Eräs tuo mies on isäni* on inkongruentti siksi, että samassa lausekkeessa ei voi olla sekä definiittistä (tuo) että indefiniittistä (eräs) determinanttia. Kelomäki lisää, että monissa artikkelikielissä artikkeli ja determinantti ovat paradigmaattisia vaihtoehtoja. Kuitenkaan tämä ei koske kaikkia tutuimpiakaan artikkelikieliä, esimerkiksi italian *un mio amico* tai norjan *vennen min* ovat täysin mahdollisia. Samoin suomessa (Vilkuna 1992:134) on kahden determinoijan käyttö mahdollista:

5. *Se yks sun ystävä, se joka aina käy Sisiliassa, niin mitä sille kuuluu?*

Tässä esimerkissä yhdistyvät sekä kahden definiittistävän determinantin (*se + possessiivi*) sekä

definiittistävän ja indefiniittistävän determinantin (*se + yks*) käyttö.

Erilaisten determinanttien käyttö on vain yksi tapa ilmaista lausekkeen definiittisyyttä. Myös (mm. Ahlman 1928) sanajärjestyksen valinnalla, nominatiivin ja partitiivin sijavaihtelulla tai kongruenssin avulla voidaan ilmentää definiittisyysoppositiota. Hahmottelen näitä mahdollisuuksia seuraavien indefiniittisten (a) ja definiittisten (b) lausekkeiden minimiparien avulla:

Sanajärjestys

- 6 a) *Pöydällä on **maljakko**.*
 6 b) ***Maljakko** on pöydällä.*

Partitiivin ja nominatiivin ero

- 7 a) *Tuo **diskettejä** tullessasi.*
 7 b) *Tuo **disketit** tullessasi.*

Kongruenssi

- 8 a) *Neljä osapuolta **pääsi** sopimukseen.*
 8 b) *Neljä osapuolta **pääsivät** sopimukseen.*

Ahlman (mts. 135) jatkaa vielä luetteloita nominatiivin ja partitiivin vastakohtaisuudella persoonattomien verbien ja partitiivirakenteiden yhteydessä. Definiittisyystulkintaan eivät siis vaikuta pelkästään lausekkeen muoto ja sijainti lauseessa vaan myös lauseen kokonaisrakenne, esimerkiksi negaatio tai erilaisten propositioiden esittäminen.

Lisäksi voidaan havaita, että mitkään edellä mainituista keinoista eivät ilmennä pelkästään määräisyysaspektia, vaan niiden tehtävät ovat moninaisemmat. Tästä johtuu se, ettei käyttöyhteydestään irrotetusta lausekkeesta voi aina sanoa, onko se definiittinen vai ei (esimerkiksi ***Lapset leikkivät pihalla***). Näin viime kädessä vasta käyttöyhteyden, kontekstin, perusteella

kuulija voi päätellä ilmauksen definiittisyysasteen eli sen, onko viittaus definiittinen vai ei (mm. Vilkuna 1992).

Chestermanin (1991:160) mukaan suomen definiittisyyden merkitsimet voidaan asettaa hierarkkiseen järjestykseen:

konteksti
sijamuoto
määritteet
ainutkertaisuus
sanajärjestys

Hierarkiassa ylemmällä tasolla oleva voittaa aina alemmalla tasolla olevan. Näin siis sanajärjestys ei suomessa ole mitenkään vahva definiittisyyden osoitin, sijamuoto sen sijaan on. Kuitenkin myös Chestermanin luokituksessa konteksti on kaikkein ylimpänä, viime kädessä definiittisyysastetta määräävänä tekijänä.

Vaikka siis suomeen ei ole syntynyt yhtenäistä artikkelijärjestelmää, joka suoraan heijastaisi definiittisyysoppositiota, erilaiset definiittisyyden ilmentämiskeinot osoittavat, että jollain tasolla kielitajumme hahmottaa myös definiittisyysastetta. Toisaalta näyttää siltä, etteivät artikkelit ja definiittisyysaste olekaan yhtenevät. Selvyyden vuoksi tarkennan käyttämäni käsitteiden merkityssisältöjä seuraavassa kappaleessa.

3. Käsitteistä

3.1. Referenssi

Referenssi on viittaussuhde (Vilkuna 1992:10). Suhteen osapuolena on toisaalta puhujan luoma ilmaus eli viittaus ja toisaalta tuon viittauksen kohde eli referentti. Nämä viittaussuhteen molemmat osapuolet vaikuttavat omalta osaltaan viittauksen definiittisyysasteeseen eli siihen, minkälaisena kuulija ilmauksen hahmottaa.

Viittaus ja sen kohde eivät siis ole yhtenevät, vaan molemmilla on oma laatunsa ja perusteensa. Puhujan luoman viittauksen lähtökohtana eivät ole referentin ominaisuudet vaan se, mistä näkökulmasta puhuja haluaa referenttiä kuvata. Sinänsä siis viittaus ei suoraan ilmennä reaalityodellisuutta, vaan pikemminkin sitä, millaisia käsityksiä ja intentioita puhujalla on (Hakulinen-Karlsson 1988:131). Puhuja luo tekstistään kokonaisuuden, jonka osat ovat vuorostaan suhteessa toisiinsa. Pelkkä referentin mainitseminen ei yleensä lausumana olekaan riittävää, vaan siihen toisena osana kuuluu predikaatio, eli se mitä viitatusta referentistä sanotaan (Larjavaara, luento 1997). Puhujan tehtävänä on valita, mikä lausumassa esitetään suoraan viittauksena, mikä puolestaan sisällytetään predikaatioon.

Näin voidaan havaita se, etteivät kaikki ne potentiaaliset referentit, jotka puhuja haluaa tuoda esille, välttämättä esiinnykään viittaussuhteessa. Referenteillä, kohteilla, onkin vain mahdollisuus tulla poimituksi kielen viittausjärjestelmään mukaan ilmentämään referentiaalista suhdetta. Referentit siis luovat edellytyksen viittaamiselle, mutta eivät vaadi viittaamista (Hakulinen-Karlsson 1988:130).

Vaikka puhuja voi suhteellisen vapaasti muokata sanomaansa, kielen järjestelmä toisaalla

asettaa omat rajoituksensa. Esimerkiksi saksassa (Tuomisto 1997:7) viittaussuhde on substantiiveilla - ja siksi myös artikkelijärjestelmä liittyy nimenomaan substantiiveihin. Myös suomessa viittaussuhteen luo yleisimmin juuri nominilauseke (Hakulinen-Karlsson, mp.), vaikka referenssin piiriin kuuluvat myös ne finiittiverbit, joissa on inkorporoituneena persoona, esimerkiksi *luen, menemme*.

Erityyppiset tilanteet ilmentävät viittauksen ja referentin yhteyttä eri tavoin. Selkeimmin referenssi tulee esiin konkreettisissa tilanteissa. Monet äärimmäisen määräiset viittaukset ovat tilannesidonnaisia, kuten esimerkiksi "puhujan ja kuulijan persoonat" eli 1. ja 2. persoona (Halliday 1994:312-). Samoin tällaisissa deiktisissä tilanteissa viittaamismahdollisuus on helposti ymmärrettävissä, puhuja voi vaikkapa osoittaa sormellaan tiettyä kohdetta, johon puheessaan viittaa. Sen sijaan abstraktit referentit - kuten *mieltäminen, pörssikurssit* - ovat viittaussuhteeltaan vaikeampia hahmottaa.

Referentin konkreettisuusaste sekä muutkin ominaisuudet kuten monikollisuus tai jaollisuus vaikuttavat viittaussuhteen hahmottamisen mahdollisuuksiin. Vaikka siis viittaus on pohjimmiltaan puhujan määrittämä eikä lainkaan liity referentteihin sinänsä, myös referenttien ominaisuudet määräävät referentiaalisuusastetta.

Toisaalta referenssi ei kosketa pelkästään viittausta ja referenttiä, vaan sillä on merkityksensä vain kommunikaation pohjalta: viittaussuhdetta ei esitetä puhujaa tai referenttiä varten vaan kuulijaa, jonka tehtävänä on löytää viitattu referentti. Puhujan on siis laadittava ilmauksensa siten, että kuulija pystyy tarkastelemaan tilannetta puhujan näkökulmasta ja tunnistamaan viittauksen kohteen.

Hawkinsin (1978) mukaan perusedellytyksenä viittaussuhteen onnistumiselle on puhujan ja kuulijan yhteinen viitekehys, referenttien verkoston samankaltaisuus. Viittauksen avulla puhuja

auttaa kuulijaa paikantamaan kyseessä olevan referentin. Tämän lokaatioteorian mukaan referentti paikannetaan kuuluvaksi viitejoukkoon (shared set), joka voi muodoltaan olla myös epäkonkreettinen, kuten vaikkapa aiempi keskustelu. Olennaista on se, että kuulija pystyy tunnistamaan viitejoukon referenttiverkostosta, joka kuitenkin on joustava ja jatkuvasti muuntuva. Ellei kuulija viitejoukkoa tunnista, ei hän myöskään pysty tavoittamaan referenttiä.

3.2. Spesifisyys

Oikeastaan jo viitejoukon löytäminen merkitsee sitä, että kuulija tavoittaa referentin. Vihjeitä viitejoukon löytämiseksi voi olla vähän tai ne voivat olla hyvinkin rajaavia. Samoin (Hawkins 1978:168) puhujan luomat referentin 'tavoitettavuusehdot' voivat olla eriasteisia. Nämä aste-erot ovat eroja viittauksen spesifisyydessä: mitä tarkemmin viittaus rajaa, sen tarkemman referentin se poimii.

Spesifisyys ilmaisee referentin tarkkarajaisuutta, tiettyyttä. Vilkuna (1992:80) jakaa ilmaukset spesifisyyden suhteen kolmeen osaan: puhujan-spesifisiin (a), kolmannen-spesifisiin (b) ja epäspesifisiin (c). Perusteena on se, kenen näkökulmasta referentti on spesifinen:

- 11 a) *Minä haluan **erään pianon**.*
- 11 b) *Mikko väittää, että minä muka haluan **jonkin pianon**.*
- 11 c) *Minä haluan **jonkin pianon**.*

Ensimmäisessä esimerkissä (11 a) puhujalla on mielessään tietty tarkoite, Toisessa esimerkissä (11 b) voisi ajatella, että vaikka puhujalla ei ole tiettyä tarkoitetta mielessään, päälauseen *Mikko* kuitenkin on ajatellut jotakin määrättyä pianoa. Samalla tavoin puhuja voi esittää jonkin epäspesifin referentin, joka kuitenkin kuulijan mielessä on tietty:

12. *Oletko julkaissut uuden kirjan?*

Kuitenkin on huomattava, että jos referentti on tietty, sen on oltava myös tavoitettava - ainakin puhujan näkökulmasta. Tietty se on silloin, jos viittaus poimii tarkkarajaisen yksilön tai määräjoukon (Hakulinen-Karlsson 1988:132). Sen sijaan joissakin tapauksissa tietty referentti ei ole kuulijan tavoitettavissa:

13. *Pihalla on auto.*

Tällainen referentti on esimerkiksi ikkunasta ulos katsovan puhujan näkökulmasta tietty, mutta jää sohvalla istuvalle kuulijalle epämääräiseksi.

Viittauksen ei suinkaan aina tarvitse kohdistua määräjoukkoon tai -yksilöön kokonaisuudessaan. Joukko sinänsä voi olla tarkkarajainen, mutta viittaus kohdistuu vain epämääräiseen osaan tätä joukkoa:

14. *Joku matkustajista vei käsineeni.*

Tällainen viittaus on epäspesifinen: referentti ei ole tietty vaikka viittausjoukko (shared set) onkin. Epäspesifisiä viittaukset ovat myös silloin, kun ne kohdistuvat johonkin avoimeen joukkoon eli referentin rajat ovat epätarkat:

15. *Asemalla oli paljon ihmisiä.*

Vilkuna (1992:105) määrittää epäspesifiseksi kaikki sellaiset kuvaukset, joille puhuja ei ole määrännyt tiettyä tarkoitetta. Tässä kuvattu epäspesifisyysmääritelmä on melko yleisluontoinen: esimerkiksi toteutumattomuuskonteksti tai geneeriset ilmaukset ovat myös epäspesifisiä tältä kannalta.

Samoin on referentiaalisuuden laita: tällä määritelmällä epäspesifiset viittaukset ovat yhtä kaikki referentiaalisia. Chesterman (1991:188) on Vilkunan kannalla, mutta esittelee myös lukuisia tutkijoita, joiden mukaan epäspesifiset ilmaukset eivät ole referentiaalisia lainkaan.

Näin näyttäisi siltä, että kun referentti on tietty ja tavoitettava, viittausta on helppo pitää spesifisenä ja referentiaalisena, mutta mitä vaikeammin tavoitettaviin ja epätarkkarajaisempiin referentteihin edetään, sitä vaikeammaksi käy spesifisyyden ja referentiaalisuuden määrittely.

3.3. Definiittisyys

3.3.1. Tavoitettavuus

Tavoitettavuuden alue liittyy kuulijan mahdollisuuksiin tunnistaa viittauksen referentti. Sekä tavoitettavuus että spesifisyys yhdessä ilmenevät definiittisyydessä. Tarkastelen nyt nimenomaan definiittisyyden kannalta sitä, mitä nuo referentiaalisuuden ja spesifisyyden aspektit määrittävät.

Tavoitettavuuden astetta on yleensä pidetty hyvänä definiittisyyden mittarina. Esimerkiksi Kielioppikomitean mietinnön (1915) mukaan tunnettuuden ja mainittuuden ero tuntemattomiin ja ennen mainitsemattomiin merkitsee suoraan eroa definiittisten ja indefiniittisten viittausten välillä.

Samansuuntaisesti Hawkins (1978) pitää tavoitettavuusastetta eli paikannettavuutta merkittävänä definiittisiä viittauksia määrittävänä tekijänä. Paikannettavuuden suhteen (mts. 167) kuulijan on voitava liittää referentti johonkin viitejoukkoon joko kokonaan tai osittain. Definiittisissä viittauksissa - Hawkins tutki pääasiassa englannin määräisen artikkelin esiintymistä - kuulijan on pystyttävä jostakin kielellisestä tai tilanteellisesta ohjeesta paikantamaan referentti oikeaan viitejoukkoonsa yksiyksisesti. Näitä paikannusohjeita Hawkins luettelee pääasiassa

kolme: anaforisuus, laajemman tilanteen hahmottaminen sekä assosiatiivisuus.

Koska Hawkinsin lähtökohtana olivat puheaktiteoreettiset seikat, hän tarkastelee paikannusohjeita yhteydessä tilanteisiin, joissa niitä käytetään.

Anaforiset paikannusohjeet Hawkins (mts. 114) yhdistää käytöltään deiktisiin tilanteisiin, koska molemmissa referentti on paikannettavissa välittömästä tilanteesta käsin (immediate situation uses). Sinänsä anaforisuus on uudelleenmainintaa: sama referentti on jo esimerkiksi tekstissä aiemmin mainittu, ja siihen viitataan uudelleen definiittisesti. Aina ei välittömissä tilanteissa tarvita mitään aiempaa mainintaa, jos kuulija pystyy paikantamaan referentin suoraan tilanteesta itsestään:

16. *Pass me **the bucket**, please.*

17. *Harry, mind **the table**!*

Referentti voidaan paikallistaa paitsi tilanteesta käsin myös yleisen tiedon pohjalta. Tällöin paikannettavuus tapahtuu laajemman tilanteen perusteella (larger situation uses). Näin esimerkiksi keskustelussa *pääministeri* paikannetaan nimenomaan kyseisen maan pääministeriksi, *koulu* lähikouluksi ja niin edelleen. Hawkins huomauttaakin, että vaikka viittaukset kohdistuvat referentteihin, jotka eivät ole tilanteessa läsnä, puhetilanne sinänsä määrää, minkä kuulija referentiksi hahmottaa. Näin esimerkiksi yleensä maininta pääministeristä viittaa eri henkilöön Suomessa kuin vaikkapa Ruotsissa.

Myös tekstin sisältö tuottaa oman viitekehyksensä, johon uusiakin referenttejä on helppo paikantaa. Tällaista paikannusohjetta Hawkins kutsuu assosiatiiviseksi (associative anaphoric uses). Jos tekstissä mainitaan esimerkiksi *auto*, voidaan seuraavassa yhteydessä puhua *pakokaasuista*, jolloin kuulija yhdistää jälkimmäisen nimenomaan tekstin viitekehykseen eli

autoon.

Myös Vilkuna (1992:25) pitää näitä kolmea osa-aluetta definiittisyyden suhteen tärkeinä. Toisaalta hän painottaa mainittuuden (anafora) ja tuttuuden (puhetilanne, assosiaatiot) eroja: ensinmainitussa paikannus tapahtuu nimenomaan aiemman maininnan avulla, jälkimmäisessä taas aiempaa mainintaa ei lainkaan tarvita.

Kuinka paikannettavuus sitten suhtautuu definiittisyyden eri asteisiin? Definiittiset ilmaukset (Hawkins 1978:168) suorastaan edellyttävät paikannettavuutta, kun taas indefiniittisten ilmausten suhteen paikannettavuus ei aina tunnu oleelliselta, esimerkiksi Vilkunan (mts. 29) mukaan indefiniittiset ilmaukset ovat paikantamisen suhteen neutraaleja, joskus paikannettavia, joskus eivät. Ellei referentti ole paikannettavissa, viittaus on indefiniittinen. Jos referentti on paikannettavissa, viittaus on joko indefiniittinen tai definiittinen.

Näin voidaan havaita, että tavoitettavuuden tarkastelu ei luo koko kuvaa definiittisyysoppositioiden olemuksesta: ei paikannettavissa olevat jäivät kyllä kaikki indefiniitteiksi, mutta toisaalta osa indefiniiteista ei erottunut definiittisistä ilmauksista lainkaan. Tällaisissa tapauksissa erottavana tekijänä Hawkins (mts. 186) pitää inklusiivisuutta: definiittiset ilmaukset viittaavat tarkoitteen koko alaan, indefiniittiset eivät.

3.3.2. Kvantitatiivisuus

Myöskään suomen kannalta ei Kielioppikomitean määritelmää pelkästään tunnettuuteen perustuvasta definiittisyysoppositiosta ole pidetty kattavana. Erityisesti määritelmä joutui tarkastelun kohteeksi 50-luvulla eksistentiaalirakenteen ominaispiirteitä selvitellessä. Tunnetuimman muutoksen määräisyyskategorioihin esitti Siro (1957:189). Hänen mukaansa

tunnettuus oli toinen definiittisyyden ulottuvuuksista, jota hän kutsui notiiviseksi spesiekseksi, mutta tämän lisäksi vaikuttavana tekijänä on kvantitatiivinen ulottuvuus, joka käsittelee referentin määrällistä tarkkuutta. Tätä definiittisyyden kaksijakoisuutta voisi luonnehtia siten, että jokaisella notiivista spesiestä ilmaisevalla lausekkeella on lisäksi määrällinen aspektinsa. Tätä nelijakoa Ikola (1961:14-) havainnollisti esimerkkilauseilla:

- 18 a) *Jauhot ovat pöydällä.*
- 18 b) *Tämän sarjan osia on sitojalla.*
- 18 c) *Koulussa on hyvät opetusvälineet.*
- 18 d) *Pihalla juoksee poikia.*

Virkkeiden 18 a ja 18 b lausekkeet ovat Ikolan mukaan tunnettuutensa suhteen merkitykseltään määrättyjä, virkkeissä 18 c ja 18 d puolestaan merkitykseltään epämääräisiä. Kvantiteetin suhteen sen sijaan virkkeiden 18 a ja 18 c lausekkeet ovat määräisiä, virkkeissä 18 b ja 18 d taas epämääräisiä.

Tällainen definiittisyysasteen jakaminen neljään osa-alueeseen kahden sijasta on saanut osakseen runsaasti kritiikkiä. Vielä esimerkiksi Vilkuna (1992:38-) ottaa tähän kysymykseen kantaa sanoessaan (mts. 71), että kvantitatiivisen spesieksen pitäminen erillisenä kategoriana ei ole relevanttia. Kuitenkin tuo nelijako ilmentää kiinnostavalla tavalla definiittisyyden asteittaisuutta: jossain mielessä definiittiset ilmaukset (18 b ja 18 c) ovat toiselta kannalta indefiniittisiä. Samalla se väljentää aiempaa jyrkkää nominatiivin ja partitiivin merkityseron käsittelyä: voihan myös kvantitatiivisesti määräinen nominatiivi olla notiiviselta kannalta epämääräinen.

Vaikka definiittisyyden jakoa kvantitatiiviseen ja notiiviseen ei näyttäisikään olevan relevanttia, ei voida kieltää, etteikö määräsuhteilla olisi merkitystä myös definiittisyysopposition kannalta. Pitäähän esimerkiksi Hawkins (1978:168) yhtenä edellytyksenä definiittiselle ilmaukselle määrällistä tarkkuutta, kuulijan kykyä yhdistää viittauksen ala tarkalleen viitattuun referenttiin.

Jotta paikannus voi tapahtua yksityksisesti, täytyy referentin siis olla määrällisesti kuulijan hahmotettavissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että määrällisesti tarkat numeraali-ilmaukset olisivat ilman muuta definiittisiä.

Helppointa yksityksinen paikannus on tietenkin silloin, kun viitataan selkeästi yhteen konkreettiseen entiteettiin yksilönä. Lisäksi kuten Vilkuna (1992:27) huomauttaa, referentti voi olla paikannettavissa myös ainutkertaisuutensa takia, näin esimerkiksi superlatiivit (esim. *maailman ensimmäinen kuun kamaralla syntyvä lapsi*).

Viittauksen tarkka kohdentaminen vaikeutuu, kun referentillä kvantiteettinen ulottuvuus. Kvantiteetilla voidaan ilmaista joko paljoutta (jaollisuus) tai lukumäärää (monikollisuus). Jaollisuusaspekti tuo mukaan osittuvuuden käsitteen (Larjavaara 1988). Jos on olemassa jokin kokonaisuus, esimerkiksi *kakku/koulumme oppilaat*, voidaan tuohon kokonaisuuteen viitata myös osittain:

19. *Otapa **kakkua!***

20. *Siellä oli myös **koulumme oppilaita.***

Vaikka kokonaisuus sinänsä olisi tietty, viittauksen kohdistaminen vain osaan tuota joukkoa epämääräistä. Näin tarkasteltuna kvantiteetissa polariteeteiksi eivät nousekaan yksikkö ja monikko, vaan kokonaisuus ja osa.

Esimerkkinä monikolliseen kokonaisuuteen viittaamisesta käy Hawkinsin (1978:160) virke:

21. *Fred brought **the wickets** in after the game of cricket.*

Definiittinen ilmaus *the wickets* antaa ymmärtää, että sisälle tuotiin kaikki kyseiseen peliin kuuluvat mailat. Hawkinsin mukaan definiittinen viittaus kattaa koko referentin alan. Kyseisessä esimerkissä referenttinä ei ole mikä tahansa epämääräinen joukko mailoja, vaan tiettyyn

pelikokonaisuuteen kuuluva tietty mailojen joukko. Referentin laajuuteen ja sisältöön vaikuttaa siis kulloinenkin puhetilanne.

3.3.3. Geneerisyys

Eräs tyyppi tällaisista "kokonaisuuteen viittaamisista" ovat geneeriset lausekkeet. Hakulinen-Karlsson (1988:132) pitää geneeristen lausekkeiden tunnusmerkkinä ajattomuutta ja aspektittomuutta. Tällaiset lauseet ilmaisevat noomisia eli lainomaisia asiointiloja, ja niiden NP viittaa yleistävästi lajiin, ryhmään tai luokkaan. Tällöin NP voi olla yhtä hyvin yksikössä kuin monikossakin:

22 a) ***Päästäiset** ovat hyönteissyöjiä.*

22 b) ***Päästäinen** on hyönteissyöjä.*

Vilkuna (1992:154) näkee geneeristen lauseiden yksikön ja monikon erottavan satunnaiset (monikko) varsinaisista lainomaisista (yksikkö) ilmauksista. Vilkunan mukaan tärkeimmäksi geneerisyyden tunnusmerkiksi nousee temporaalinen epäspesifisyys, joka monikoiden suhteen on ainoa ero ei-geneerisiin lausekkeisiin verrattuna.

Vilkunan (mts. 138) mukaan geneeriset lausekkeet muodostavat oikeastaan oman referenssityypinsä, sillä toisin kuin definiittisyyttä tarkasteltaessa ei ole kyse referenttien ainutkertaisuudesta. Toisaalta geneerisillä ilmauksilla viitataan kokonaisuuteen, ryhmään. Ja kuitenkin viittaus on hyvin epätarkka: se ei kohdistu koko referentin alaan, saati sitten poimi viitejoukon jäseniä yksitellen. Pikemminkin viittaus kohdistuu ryhmän jäsenen ideaan, eräänlaiseen stereotypiaan, jonka vastinetta ei todellisuudessa ole. Viittauksella ei näin ollen olisi mahdollistakaan olla spesifistä kohdetta, ei nykytodellisuudessa eikä kuvitelmissa, sillä idea

muodostaa eräänlaisen yläkäsitteen, jonka toteutumia kukin viitejoukon yksilö osaltaan edustaa. Geneeriset ilmaukset siis kertovat jotakin kaikista viittaamistaan tarkoitteista (suuntaus definiittiseen), mutta ne eivät suoranaisesti viittaa mihinkään tiettyyn kohteeseen (suuntaus indefiniittiseen).

3.3.4. Yhteenvetoa

Definiittisyyteen näyttää sisältyvän kaksi ominaislaatua. Toisaalta on kyse oppositio-ominaisuudesta, joka esiintyy selkeästi jakona kahteen: ilmaukset joko ovat definiittisiä tai sitten eivät -eivät siis molempaa yhtä aikaa. Parhaiten tämä osa-alue tulee esiin artikkelikielten valinnoissa määräisen ja epämääräisen artikkelin suhteen. Perinteisestihän artikkelikielten definiittisyystutkimus onkin lähtenyt tästä erosta: definiittisten ja indefiniittisten ilmausten polariteetista. Yleensä lähtökohtana ovat juuri definiittiset muodot (vrt. Hawkins) ja niiden esiintymisen kartoitus, indefiniittisten ilmausten selvittely nähdään toissijaisena. Kun definiittisyysopposition määrittely lisäksi tehdään definiittisistä ilmauksista käsin, on indefiniittisyydestä vaikeaa saada selkeää kokonaishahmotusta.

Toisaalta polaarisuuden ohella definiittisyys näyttääkin olevan hyvin asteittaista. Monet eri tekijät muuttavat definiittisyysastetta, esimerkiksi referentin monikollisuus. Artikkelittomuuden ansiosta juuri suomessa tuo asteittaisuus tulee artikkelikieliä helpommin havaittavaksi. Tähän liittyen ei liene vaikea ymmärtää myös sitä, että suomessa eniten keskustelua ovat herättäneet juuri indefiniittisten ilmausten distinktiot. Näin toisaalta siksikin, että suomessa definiittiset muodot ovat yleensä neutraaleja, kun taas indefiniittiset muodot ovat usein syntaktisestikin merkitt

Polaarisuuden ja asteittaisuuden synteisiä voi tarkastella ehkä helpoimmin kiinnittämällä

huomiota niihin ilmauksiin, jotka eri artikkelikielissä poikkeavat toisistaan. Tällaisia ovat esimerkiksi artikkelin puuttuminen definiittisistä viittauksista (zero) tai indefiniittisistä viittauksista (null) sekä artikkelin käyttö epäreferentiaalisissa ilmauksissa.

Kuitenkin ehkä mielenkiintoisin tarkastelualue ovat geneeriset viittaukset. Jo pelkästään geneerisyyden määritelmä tuottaa vaikeuksia: useinhan jako tehdään dikotomisesti definiittisiin ja ei-definiittisiin ilmauksiin artikkelimuodon perusteella. Samoin eri kielissä (esimerkiksi ruotsi) artikkelikäytännö vaihtelee yksiköstä monikkoon. Mikä tällöin on se erottava tekijä, jonka mukaan artikkelia käytetään?

3.4. Referentiaalisuusaste

Definiittisyyden ja referentiaalisuuden välillä on selvä yhteys: mitä referentiaalisempi ilmaus on, sitä definiittisempi se on. Chesterman (1991:190) jaottelee referentiaalisuusasteen mukaan seuraavat ulottuvuudet:

- spesifisestä epäspesifiseen
- määräyksilöstä tyyppiin ja siitä geneerisiin ilmauksiin
- jaottomista jaollisiin
- yksiköstä monikkoon
- definiittisestä indefiniittiseen

Jokaisella ulottuvuudella on siis kullakin oma referentiaalisuusasteensa, joka ensinmainitussa korkeampi kuin sitä seuraavassa. Tämä luettelo ei kuitenkaan kerro mitään näiden eri ulottuvuuksien keskinäisistä suhteista, esimerkiksi definiittisten ilmausten ehdoista spesifisyyden

suhteen.

Larjavaara (luento 1997) puolestaan luokittelee eri referenssilajit viittaussisällön mukaan jaoteltuihin tyypeihin. Samoin kuin Chestermanilla myös Larjavaaralla lähtökohtana on referentiaalisuusaste. Nyt kuitenkin definiittisyysaste voidaan nostaa tarkasteluun yhdessä referentiaalisuuden kanssa.

Ensimmäisenä referenssityyppinä Larjavaara mainitsee syntaktisen tyyppin. Syntaktiselta kannalta subjektit ovat referentiaalisempia kuin vaikkapa predikatiivit. Tältä kannalta epäreferentiaalisimpia ovat ne lauseenjäsenet, jotka jäävät definiittisyyden ulkopuolelle, esimerkiksi partikkelit.

Systemiseltä kannalta viittauskeinoja on erityyppisiä: välillä lukija pystyy hahmottamaan viittauksen semanttisin, käsitteellisin perustein, välillä viittaus tapahtuu siten, että tukeudutaan nimeten, välillä pronomiinien tai attribuuttien avulla. Tilanteesta käsin (pragmaattisesti) tunnistaminen on semanttista tunnistusta definiittisempää ja liittyy vuorostaan kontekstin tyyppiin. Tällainen kontekstiin tukeutuva piirre on esimerkiksi anaforien pronomiinien käyttö.

Tilannetyyppiin puolestaan liittyy ajallisuuden aspekti. Referentiaalisimpia ovat myöntömuotoiset indikatiivilauseet. Sen sijaan esimerkiksi kielto, konditionaali tai vaikkapa adverbiaaliset ajan määreet vähentävät referentiaalisuusastetta. Tilannetyyppi ei siis käsittele pelkästään referenttiä vaan koko lausumaa.

Ontologinen tyyppi sen sijaan liittyy referentin itsensä olemukseen. Lyonsin (1977:442-) I, II ja III asteen olioiden pohjalta voisi referenttejä luonnehtia niiden suhteessa aikaan ja tilaan. Ensimmäisen asteen oliot ovat ajan ja tilan osalta rajattuja, siis konkreettisesti hahmotettavia entiteettejä (esim. *pöytä*). Toisen asteen oliot ovat sidoksissa aikaan mutta eivät paikkaan, siis eivät ole suoraan nähtävissä mutta ovat olemassa ajallisina tapahtumina (esim. *kesä*). Kolmannen

asteen oliot eivät ole sidoksissa tilallisuuteen tai ajallisuuteen, vaan ne ovat abstrakteja käsitteitä (esim. *rehellisyys*). Referentiaalisimpia ovat juuri aikaan ja paikkaan sidotut referentit, vähiten referentiaalisia abstraktit rakenteet.

Tarkkarajaiseen, konkreettiseenkin referenttiin voi viitata myös osittain, monikoiden suhteen myös jokaiseen jäseneseen yksittäisesti tai koko ryhmään joukkona. Puhuja valitsee, mistä lähtökohdasta käsin referenttiä kuvataan. Tällöin on kyse näkökulman tyypistä.

Läheisesti näkökulman tyyppiin liittyy looginen tyyppi eli se, miten tarkkarajaisesti referenttiin viitataan. Viittaus voi olla tarkka, spesifinen, jolloin puhujalla on mielessään tietty referentti. Ellei näin ole, viittaus on epäspesifinen. Epäspesifisten viittausten kohteet voivat olla tunnistamattomia tai epätarkkoja - tai yleistäviä eli geneerisiä.

Viitatessaan johonkin referenttiin puhuja joko toivoo kuulijan tunnistavan kohteen tai sitten haluaa viitata kohteeseen vain ohimennen. Nämä molemmat ovat suhteessa kommunikatiiviseen tyyppiin. Looginen ja kommunikatiivinen tyyppi liittyvät rajaamiseen eli siihen, miten referentti esitellään tunnistettavaksi, tiedetyksi tai viitejoukoltaan avoimeksi.

Kommunikatiivinen osuus painottaa siis puhujan näkökulmavalintaa. Esimerkiksi Tabakowska (1993:80) mainitseekin diskurssin ja pragmaattisten seikkojen olevan määräävämpiä kuin referentin itsensä olemuksen. Tässä yhteydessä hän mainitsee artikkelikielen käyttäjän laajemmat mahdollisuudet: näin esimerkiksi kaunokirjallisen tekstin alussa definiittisillä artikkeleilla saatetaan luoda lukijan eteen tarinan "näyttämö" ja sitten samojen lausekkeiden indefiniittisillä muodoilla näyttää tilanne kertomuksen henkilöiden näkökulmasta.

4. Työn taustaa

4.1. Aiheen rajaus

Koska lähtökohtani oli definiittisyyden tarkastelussa ja luokitukseni mukaan semanttinen definiittisyys liittyy referentiaalisuuteen, olen valinnut aineistokseni sellaisia lausekkeita, joilla on referenssi. Lähes itsestään selvästi aineistoksi valikoituvat tällöin nominilausekkeet eli NP:t. Nominilausekkeista valitsin referenssin suhteen prototyyppisimmät eli lauseiden subjektit.

Tarkastelun kohteena ovat siis nimenomaan nominilausekkeelliset subjektit. Siksi aineistossa eivät ole mukana sellaiset lauseet, joiden kieliopillinen subjekti ilmaistaan muulla tavoin kuin nominaalilausekkeella, esimerkiksi finiittiverbin yhteydessä. Toisaalta jos subjektipronomini mainitaan, lause on otettu mukaan:

23. *Sitten menimme ulos.* - ei sisälly aineistoon

24. *He menivät ulos.* - sisältyy aineistoon

Muutkin substantiivina reaalistumattomat subjektit kuten ellipsit ja passiivimuodot on jätetty pois.

Mukana eivät ole myöskään sellaiset nominaalilausekkeet (Hakulinen-Karlsson 1988:112), joiden pääsana on sivulause tai infinitiivi.

Painottuminen kieliopilliseen subjektiin ilmenee siitä, että teemaksi nostetun objektin sijaan poimin lauseen subjektin:

25. *Jäätelön söivät lapset.*

On kuitenkin huomattava, että nominilausekkeelliset subjektit ovat vain valintakriteeri aineistonkeruussa. Definiittisyyden piirteitä selvitellessä tarkastelu ei voi pitäytyä pelkästään

lausekkeiden sisäisenä tarkasteluna lausekkeen muodosta ja sijainnista lauseessa, sillä lauseen ulkopuoliset tekijät ovat usein merkittäviä.

Referenssin ja definiittisyyden kannalta erityisen mielenkiintoisia tarkastelun kohteita ovat monikkomuodot. Kun yksikkömuotoinen nominatiivi perustaltaan jo viittaa tarkkarajaiseen referenttiin, on monikko ongelmallisempi. Hakulinen-Karlsson (1988:167) ilmaisee asian siten, että kun yksikön nominatiivimuotoinen viittaus kohdistuu selvärajaiseen referenttiin, monikon nominatiivimuotoinen viittaus ei välttämättä kohdistukaan tarkkaan määrään tai lukumäärään. Esimerkkinä tarkasta ja definiittisestä puhujan ilmauksesta on *minä*. Jos sitä verrataan vastaavaan monikkomuotoon *me*, tiedetään puhujan kyllä kuuluvan joukkoon, mutta muun joukon laajuudesta ei saada tietoa suoraan, vaan se ilmaistaan jollain muulla tavalla, esimerkiksi aiemmin tekstissä mainitsemalla. Viitejoukkona on tällöin puhetilanteesta tai muista ilmeisistä seikoista pääteltävissä oleva kokonaisuus ja tähän kokonaisuuteen viitataan. Hakulinen-Karlsson (mp.) siis edellyttää, että nominatiivimuodolla viitataan aina koko joukkoon, ja vain partitiivimuoto sallii ylijäämän.

Monikkojen monitulkintaisuuteen vaikuttaa äskeisen (eli mikä kulloinkin on viitejoukkona) puhujan luoman viittauksen lisäksi myös referenttien piiri. Monikko ei koostu pelkästään rajattujen yksiköiden summasta eli keskenään samanvertaisten, jaottomien yksiköiden tarkasta joukosta (*meidän kissat = omistamamme viisi kissaa*), vaan se voi olla epämääräisempi (*meidän naapurit = 1 - 20 perhettä*). Toisaalta laskettavuus ei läheskään aina liity monikollisuuden ominaispiirteisiin:

26. *Mustikat* ovat jo kypsiä.

Monikkomuoto voi siis sisältää tarkan määrän laskettavia yksiköitä, epämääräisen määrän

laskettavia yksiköitä tai epämääräisen määrän ei-laskettavissaolevia yksiköitä.

NP-lausekkeen pääsanana monikkomuotoisuus ja referentin sisällön monikollisuus eivät aina käy yksiin. Koska tarkastelun kohteena ovat kielen piirteet ja referenttejä käsitellään tätä taustaa vasten, mukana eivät ole sellaiset sinänsä referentin sisällön kannalta monikolliset muodot kuin *kasa kiviä* tai *monta/viisi kissaa*. Toisaalta mukana on monia yksikkötarkoitteisia pluratiivi-ilmauksia kuten *kasvot*. Monikkomuotoiset pluratiivit ovat siis yksikkötarkoitteisia: viittaus poimii yhden yksilön, kokonaisuuden. Monikkomuotoiset pluratiivit eivät ole tässä suhteessa mitenkään poikkeuksellisia, samoin muitakin monikollisia ilmauksia (Larjavaara 1988:475) hahmotetaan kokonaisuuksina:

27. *Koulussa on hyvät opetusvälineet.*

Esimerkin 27 *opetusvälineet* voi merkitykseltään käsittää monia hyvin erityyppisiä ja toisistaan poikkeavia välineitä - ja silti ilmaus hahmotetaan yhdeksi kokonaisuudeksi. Tällaisia monikollisia, yksikköhahmotteisia kokonaisuuksia Vilkuna (1992:66) nimittää sarjoiksi (engl. *set*), jotka sitten puolestaan ovat laskettavia.

Jos monikkomuotoisten sarjojen yhteiset tekijät ovat vain kokonaisuushahmotus ja mahdollisuus tällaisten erien laskettavuuteen, on selvää että sarjoja on erityyppisiä. Toisaalla ovat tavanomaisesti kokonaisuuksina käytettävät, sisällöltään rajatut (kuten *opetusvälineet*), toisaalta taas tekstiyhteydessä syntyvät laskettavat kokonaisuudet (kuten *kolmet mustikat*).

Kokonaisuuksina hahmotettavat monikot lähestyvät merkitykseltään yksikkömuotoisia kollektiivisanoja (Hakulinen-Karlsson 1988:133) kuten *joukko*. Kollektiivisanat puolestaan lähestyvät merkitykseltään kvanttorillisia numeraali-ilmauksia (kuten *viisi kissaa*). Näin monikotkin muodostavat jatkumon alkaen kokonaisuutena hahmotettavasta sarjasta

(*opetusvälineet*) laskettavien yksiköiden kautta (*viisi kissaa*) puhtaasti yksikkönä hahmotettaviin monikoihin (*kasvot*).

4.2. Ruotsin definiittisyysoppositiosta

Muiden germaanisten kielten tavoin myös ruotsi ilmentää definiittisyysoppositiota artikkelien avulla. Ruotsin artikkelijärjestelmä ilmaisee definiittisyyden, luvun ja suvun. Pääosin artikkelijärjestelmä sisältää samat elementit kuin englannin vastaava (ks. s. 8):

nolla-arvo:	<i>Anneli tycker om mat / äpplen.</i>
någon/något/några:	<i>Ta några äpplen!</i>
en/ett: <i>Ta ett äppel!</i>	
määräinen muoto:	<i>Nej, jag tar päronet i stället.</i>
artikkeli puuttuu:	<i>Anneli tycker om äpplen.</i>

Samoin genetiivin ja joidenkin demonstratiivipronominien yhteydessä artikkeli jää pois (*ditt äppel, detta äppel*). Myös attribuutin sisältävä predikatiivilauseke voi englannin tavoin saada artikkelin kuten esimerkissä 29 (Viberg ym. 1986:108):

28. *Anneli är **lärare**.*
 29. *Anneli är **en skicklig lärare**.*

Pääsääntöisesti voisi kuitenkin sanoa, että määräistä muotoa käytetään silloin, kun puhujan viittaama tarkoite käy selville diskurssista tai on muuten ainoa laatuaan.

Ehkä huomattavin ero englannin ja ruotsin välillä on siinä, että kun englannissa jaottomat abstraktisanat ovat usein artikkelittomassa muodossa, ruotsissa artikkelin käyttö on hyvin yleistä (Perridon 1989:73):

30 a) <i>Sådant är livet.</i>	<i>Such is life.</i>
30 b) <i>De lade ned arbetet.</i>	<i>They stopped work.</i>
30 c) <i>Tiden är knapp.</i>	<i>Time is short.</i>
30 d) <i>den allmänna meningen</i>	<i>public opinion</i>
30 e) <i>Nöden har ingen lag.</i>	<i>Necessity knows no law.</i>

Kuitenkaan englannin tavoin määräistä artikkelia ei käytetä silloin, kun on kyse yksiköllisestä lajista geneerisessä mielessä. Vaikka englantia ja ruotsia tässä käyttäytyvätkin samalla tavalla, ei tällainen epämääräisen artikkelin käyttö geneerisen lajin yhteydessä ole mitenkään välttämätöntä eri artikkelikielissä, vertailukohtana italia:

- 31 a) *Guld är en ädelmetall.*
 31 b) *Gold is a precious metal.*
 31 c) *L'oro è un metallo prezioso.*

Silloin kun lajista geneerisesti puhuttaessa käytetään monikkomuotoa siten, että kuvaus pätee distributiivisesti lajin kaikkiin jäseniin, ruotsissa käytetään jälleen englannista poiketen määräistä muotoa:

- 32 a) *Fiskarna andas med gällar.*
Fishes are gillbreathing animals.
- 32 b) *Träden har vedartad stamm och skiljer sig därigenom från blommorna.*
Trees have woody stems and differ in this way from flowers.

Ruotsin geneeristen ilmausten monimuotoisuutta selvitteli jo Noreen (1904:77) lisätessään ruotsin määräisyyskategorioihin määräisen ja epämääräisen muodon ohella geneerisen kategorian (det allmänna species), jonka tunnusmerkkinä on artikkelin puuttuminen:

33. *Jag jagar fågel.*
 34. *Triangel kallas en tresidig rätlinig figur.*

Noreen lisää kuitenkin, että ruotsi käyttää tässä merkityksessä usein myös määräistä tai epämääräistä muotoa:

35. *Triangeln är en tresidig rätlinig figur.*

36. *En triangel är en tresidig rätlinig figur.*

Sen tarkemmin Noreen ei erittele eri varianttien käyttöalaa, mainitsee vain, että aiemmat tutkijat ovat luokitelleet nämä 'yleiset' ilmaukset indefiniittisiin. Toisaalta geneeristen ilmausten voisi nähdä luokittuvan yhtä lailla definiittisiksi, näin esimerkiksi Sundman (1987:68) pitää geneeristä kategoriaa osana definiittistä kategoriaa. Perusteena hän pitää sitä, että geneeriset ilmaukset viittaavat tavoitettavaan referenttiin, nimittäin luokkaan.

Ruotsissa nominilausekkeen määräisyyteen vaikuttavat muutkin seikat kuin pelkkä lausekkeen sisältörakenne. Yksi merkittävimmistä tekijöistä on subjektiominaisuus ja sen yhteys teemaan. Sundmanin (1987:70) mukaan lauseenalkuisessa asemassa oleva subjekti on varsinkin puhekielessä lähes poikkeuksetta määräisessä muodossa. Epämääräisessä muodossa olevia subjekteja esiintyy vain esittelyrakenteissa ja eksistentiaalilauseissa:

37 a) *Det finns ett hus därborta.*

37 b) *Huset byggdes år 1960.*

37 c) *I detta hus bor en fransk familj.*

Sundman (mts. 78) pitääkin definiittistä subjektia prototyypisenä ja teemaan kytkeytyneenä. Remaattiselta ja indefiniittiseltä subjektilta puuttuu siis osa subjektin ominaispiirteistä ja tällaiset subjektit voidaan ruotsissa usein häivyttää esimerkiksi passiivin avulla.

Jos verrataan ruotsin artikkelijärjestelmän ja semanttisen definiittisyyden eroja, voi saada sellaisen vaikutelman, että ruotsi käyttäisi enemmän määräisiä muotoja kuin mitä semanttinen definiittisyys edellyttäisi.

4.3. Aineistosta

Aineistoni koostuu kokonaan kirjoitetusta tekstistä. Näin siksikin, että halusin pitää silmällä myös artikkelikielen valintoja, joten valitsin kaksi suomenkielistä, genreltään kaunokirjallista teosta sekä näiden ruotsinnokset. Kirjat ovat Leena Landerin (esimerkeissä LL) "Tulkoon myrsky" sekä Antti Tuurin (esimerkeissä AT) "Ameriikan raitti". Molemmat teokset ovat lajinsa tyypillisiä edustajia. Landerin tekstissä vuorottelevat narratiivi, dialogi sekä kertojaminän ajatusmaailma, Tuurin teksti on lähes kauttaaltaan kronologisesti etenevää narratiivia paria suoraa lainausta lukuunottamatta.

Varsinaisen aineistoni, monikkosubjektilliset virkkeet, olen poiminut käsin Landerin teoksesta, Tuurin taas suoraan Yleisen kielitieteen laitoksen korpuksesta. Poiminta valmiiksi sijoihin koodatuista korpuksista toimii joissain hauissa, mutta tämäntyyppisessä, nominatiiveja ja partitiiveja poimivassa haussa hyöty on kovin vaatimaton, sillä tuloksena saadussa aineistossa on liian paljon epärelevantteja poimintoja. Konepoiminnan jäljiltä tehtävä lajittelu oli yhtä aikaavievää kuin käsinpoiminta. Lisäksi monet viittaukset ovat kontekstisidonnaisia, joten olen joutunut etsimään koneella poimimani virkkeet uudestaan kirjan sivuilta.

Otin mukaan Landerin 395-sivuisesta kirjasta kaikki vastaani tulleet monikkosubjektit, yhteensä 616 kpl. Tuurin kirjaa kävin läpi noin yhden kolmasosan eli 107 sivua kirjan alusta, jolloin kappalemäärä oli 284. Näin siis aineistoni monikollisten nominilausekkeellisten subjektien kokonaisuus on 900 kpl. Lisäksi poimin vertailun vuoksi samat 900 NP-lauseketta myös kirjojen ruotsinnoksista.

Koska referenssissä olennaisena tekijänä on kuulija, se kenelle puhutaan, olen lisäksi jakanut aineiston kuulijan mukaan. Ylivoimaisesti suurin osa (714 lauseketta) liittyy narratiiviin, jossa

lukija toimii kuulijana. Dialogiosuuksista, jossa puhuja ja kuulija ovat tekstissä esiteltyjä henkilöitä, lausekkeita kerääntyi 123. Loput 63 lauseketta liittyvät sellaisiin tekstikatkelmiin, joissa kertojaminä kesken kronologisen epäsuoran kerronnan yhtäkkiä tuo esiin joitakin omia, ulkopuolisia assosiaatioitaan. Oikeastaan näissä katkelmissa kuulijana toimiikin kertoja itse, eikä lukijalla ole mahdollisuutta yhdistää eri tekstejä suoraan kokonaisuudeksi.

Jako dialogiin ja muuhun tekstiin oli suhteellisen helppoa, mutta epäsuoran kerronnan ja tajunnanvirtatekstin erottaminen toisistaan ei ollutkaan niin yksiselitteistä. Tajunnanvirtatekstit esiintyvät lyhyinä, muusta tekstistä irrallisina katkelmina, ikään kuin kertojan tai kertomuksen päähenkilön ajatuksina kesken etenevän kerronnan:

38. - Kun olet ... poissa, Natalia kysyy, missä sinä olet? - En tiedä, Vida vastaa. - En muista. - Et muista? Et mitään? - En. En koskaan muista yhtään mitään siitä. Lopussa on veri. Aina. Alku on pelkkä aavistus, eikä mitään siltä väliltä.

Kun kuningas näki, miten kaunis hänen tyttärestään tulisi, hän päätti uhrata tämän. Hän järjesti suuret juhlat tyttären kunniaksi, jonka jälkeen lapsi vietiin korkealle vuorelle, laskettiin syvään luolaan ja suljettiin sinne elävänä...

- Genja-rassu, nainen sanoo. - Sai varmaan laakin. Kun oikein näki ja tajusi, millaisen ristin takia hän raatoi kuin koira. Natalia mutisee jotain liioittelusta mutta kaataa kuitenkin molemmille lisää viiniä. (LL)

Irralliset tekstikatkelmat osaltaan luovat kerronnan tunnelmaa kuten esimerkissä 38, osaltaan vihjaavat päähenkilön tuntemiin mutta lukijalle tuntemattomiin tapahtumiin. Definiittisyyden kannalta lukijan on mahdotonta viitattuja referenttejä tavoittaa. Tekstisisältö ei suoranaisesti liity käsiteltävään aiheeseen eivätkä lyhyet katkelmat paljoo kokonaisuutta valota. Kuitenkin nämä jaksot nivELYvät kerronnan etenemisen myötä omiksi taustakertomuksikseen. Historiallisen pinta-kertomuksen lisäksi tekstissä kulkee kaksi muutakin kertomusta: toisaalta kertojaminän omaelämäkertaa, jota lukijan on aluksi vaikea hahmottaa erilliseksi kertomukseksi, sekä toisaalta osin kursivoidut, asiatekstityyppiset katkelmat menneisyyden kulttuureista. Kaikki kolme kertomustasoa nivoutuvat tekstin edetessä yhdeksi kokonaisuudeksi. Tajunnanvirtatekstiksi olen laskenut vain ne katkelmat, jotka tulevat lukijalle täysin uusina rakennelmina. Ajatukseni on siis

se, että kirjan loppuosassa lukija osaa liittää elämäkerran ja asiatekstin oikeisiin yhteyksiinsä, eivätkä ne enää näyttäytyy irrallisina hyppäyksinä tekstistä toiseen.

Analyysissa päähuomioni on narratiivi- ja dialogijaksoissa. Pääosin käsittelem niitä yhdessä, paitsi silloin, jos ne eroavat toisistaan analyysin kannalta ratkaisevasti.

5. Definiittisyys lausekkeissa

5. Lähtökohdat

Kun tutkimusaineistoa tarkastelee referenssityyppien suhteen voi havaita, että koko aineistolla on syntaktiselta kannalta korkea referentiaalisuusaste. Sen sijaan monikollisuuden kannalta referentiaalisuusaste matalampi sekä näkökulman että loogisen tyyppien suhteen.

Analyysini etenee systeemisen viittaustyyppien pohjalta siten, että tarkastelen attribuuttien ja pronomien vaikutusta referentiaalisuusasteeseen ja sitä kautta definiittisyyteen. Tarkastelussa otan huomioon myös muiden referenssityyppien vaikutukset ja pyrin hahmottamaan lausekkeiden definiittisyysastetta kokonaisuudessaan. Analyysissä pyrin siis etsimään niitä lausekkeiden piirteitä, jotka vaikuttavat viittauksen hahmottamiseen. Tässä taustana ovat sekä Hawkinsin paikannettavuusteoria että kappaleessa 2.2 esitetyt suomen definiittisyyden merkitsemet.

Ruotsinnoksia käsittelem siltä osin, kun ne valaisevat aihepiiriä suomen kannalta sekä silloin, kun ruotsinnokset selvästi poikkeavat suomenkielisen tekstin tulkinnasta semanttisen definiittisyyden suhteen.

5.1. Määritteettömät substantiivit

Yli kaksi kolmasosaa kaikista narratiivien ja dialogin subjekteista on määritteettömiä. Näistä vajaa puolet on pronominaalisia, joita käsittelem seuraavassa kappaleessa. Aineistoni tavallisin subjektityyppi, joita subjekteista oli yli kolmasosa, ovat määritteettömät substantiivit. Definiittisyysasteen suhteen selkeästi erottuva ryhmä ovat anaforiset viittaukset, jolloin sama

referentti on aiemmin tekstissä mainittu.

39. *Kysyin varastoista, Taisto kertoi saaneensa edellisellä viikolla kaikki myydyksi jurvalaisille, valmiit huonekalut, puolivalmiit ja lautatavaran; **jurvalaiset** saisivat nyt hänen puolestaan hakea tavaransa pois koska haluaisivat jos poliisit ne niille vielä antaisivat.* (AT)

Esimerkin 39 kaltaiset tapaukset ovat aineistossani hyvin tyypillisiä: kun referenttiin (yleensä ei subjektina) on ensin viitattu indefiniittisesti, se voidaan poimia subjektiksi, jolloin lukija kontekstiin tukeutuen hahmottaa subjektin definiittiseksi. Aina ei aiempi maininta sijaitse tekstuaalisesti lähellä, vaan esimerkiksi edellisessä kappaleessa. Näin siis tekstin aihepiiriin liittyviin referentteihin voidaan definiittisesti viitata kertomuksen edetessä yhä uudelleen, ja lukija tunnistaa viittausten kohteet. Kuitenkaan viittauksen ei tarvitse koko kertomuksen ajan kohdistua samaan referenttiin. Esimerkiksi Landerin tekstissä ilmausta *miehet* käytetään usein viittaamassa kaivoksen työntekijöihin, mutta viittaus ei kohdistu aina samoihin henkilöihin, esimerkiksi kaivoksen kaikkiin työntekijöihin, vaan kyseisessä tekstiyhteydessä esiteltyyn joukkoon. Lukija yhdistää kyllä sama-viitteiset referentit helposti eikä ole epäselvää esimerkiksi sen suhteen, saisiko kymmenen sivua aiemmin esiintyvä *miehet* myös saman referentin.

Toisaalta joissakin tapauksissa uudelleenmaininta todella kattaa koko kirjan sisällön. Näin kirjan alussa esitelty joukko *siskot* käsittää kertojainän kaikki neljä siskoa. Läpi kirjan *siskot* viittaa aina tuohon samaan referenttiin, mitään siihen liittyvää samaa aihepiiriä ei tarvita, vaan lukija hahmottaa viittauksen aina definiittisesti ilman minkäänlaisia määreitä. Ruotsinnoksessa ei näin ole, vaan yhtä poikkeusta lukuunottamatta lausekkeeseen on lisätty possessiivipronomini: *mina systrar*. Sinä ainoana kertana, jolloin muoto on määritteetön ja definiittinen *systrarna*, subjekti yhdistyy osaksi samassa lauseessa mainittua perhekokonaisuutta:

*vid våra familjesammankomster drar **systrarna** alltid upp...*

Tämän aineiston perusteella en kuitenkaan pysty päättämään, missä määrin ruotsi yleensäkin suosii attribuuttien lisäämistä silloin, kun ensi- ja uudelleenmaininta esiintyvät tekstissä kaukana toisistaan.

Uudelleenmaininnoissa käytetyt sanat eivät välttämättä toistu juuri samoina, vaan referenttiä voidaan kuvata aiemmasta maininnasta poikkeavin termein, kuin eri näkökulmasta:

*40. Kun kerran on saatu Eero Harjulakin istumaan kovat kaulassa kahvipöydän ääreen ja vaimonsa on niin hövelinä naapurin muijille että. Saako olla lisää kakkua, entä kahvia, niin ja kermaa kanssa, ei se muuten maistu... Ja juuri sillä hetkellä, viiltävä huuto ja ryminä. Hirveä hetki, **rouvat** vieraisilla kermavaahtoa suupielessä ja hopealusikat jähmettyneinä, ja Vida Harjulan silmissä naaraselukan autio menetyksen kauhu. (LL)*

Esimerkin 40 tekstiyhteydestä lukija voi kyllä päätellä, että molemmat ilmaukset viittaavat samaan referenttiin ja jälkimmäinen *rouvat* viittaa definiittisesti täsmälleen samaan joukkoon kuin *naapurin muijille*. Samantyyppistä synonyymista uudelleenmainintaa edustavat sellaiset tapaukset, joissa esimerkin 40 tavoin on ehkä pitkäänkin kerrottu joistakin tapahtumista, joille sitten annetaan ikään kuin yhteinen nimi, tässä *kertomukset*.

*41. Myöhemmin tapausten kulku käydään lävitse kerran toisensa jälkeen. **Kertomukset** eivät juuri poikkea toisistaan, lähes kaikkia turvallisuusmääräyksiä on rikottu törkeällä tavalla: (LL)*

Tällaisissa tapauksissa definiittinen tulkinta on lukijan kannalta ainoa mielekäs ratkaisu. Tekstin jatkuvuuden kannalta ei ole todennäköistä, että esimerkin 41 *kertomukset* eivät viittaisi juuri mainittuihin tapauksiin. Uudelleenmaininnan käyttö definiittistäjänä ei siis edellytä saman sanamuodon käyttöä. Myöskään samojen sanojen käyttö ei välttämättä tee viittauksesta definiittistä:

42. Taisto suuttui vähistä rahoista kuullessaan, latoi taaloja olohuoneen pöydälle

ja käski Tapanin laskea rahat; **rahoja** saattoi olla jonkin verran enemmän kuin yhden invalidikioskin myynti. (AT)

43 a) Mahtoi saksalaisia kismittää, kun he eivät olleet aikoinaan huolineet Olkikumpua, vaikka sitä oli heille kultalautasella tarjottu. Sodan aattona siellä kyllä juoksi **saksalaisia** kyselemässä mahdollisuuksia ostaa kallisarvoista nikkeliä. (LL)

43 b) Det måtte väl ha grämt tyskarna att de en gång i tiden hade nobbat Olkikumpu, trots att det erbjöds dem på gulfat. Strax före krigsutbrottet sprang **de** i skytteltrafik för att höra för om möjligheterna att få köpa av den värdefulla nickeln.

Vaikka esimerkin 42 *rahoja* oikeastaan tarkoittaa Taiston setelikasaa, ei viittaus silti välttämättä kohdistu mainittuihin seteleihin, vaan rahaan omaisuutena. Aivan yhtä lailla subjekti voisi olla yksiköllinen *rahaa*. Tällöin tulkinta olisi ilman muuta jaoton ja indefiniittinen. Samoin lauseen 43a jälkimmäinen *saksalaisia* ei viittaa samaan kokonaisuuteen, joka mainitaan edeltävässä virkkeessä, vaan melko epämääräiseen joukkoon. Epämääräisyyden tuntua lisää vielä lauseeseen sisältyvä frekventatiivinen *kyselemässä*. Lausekkeen ruotsinno (43b) on sen sijaan saanut määräisen muodon ja viittaus nimenomaan aiemmin mainittuun ryhmään. Tosin samalla epämääräisen tuntuinen *kyselemässä* on samalla muuttunut edestakaiseksi, heilurimaisen tarkkasuuntaiseksi liikkeeksi (*skytteltrafik*).

Juuri monet uudelleenmaininnat ovat lukijan kannalta definiittisiä. Selkeintä tämä on silloin, kun subjektilla viitataan jaottomaan referenttiin ja silloin, kun viittaus on sama kuin aiemman maininnan myös siltä osin, että se kohdistuu koko mainittuun referenttiin. Tällaisia substantiivisia subjektilausekkeita aineistossani on 87 kpl eli noin neljäsosa kaikista määritteettömistä substantiiveista.

Yhtä lailla tekstiyhteyden avulla tunnistettavia ovat assosiatiiviselta kannalta definiittiset lausekkeet. Tällaisista lausekkeista määritteettäviä aineistossani oli 45 kpl eli lähes puolet

vähemmän kuin vastaavia anaforisia lausekkeita. Anaforiset lausekkeet viittaavat samaan tarkoitteeseen kuin ensimmäintakin. Assosiatiiiviset lausekkeet sen sijaan eivät tarvitse definiittisyytensä takeeksi aiempaa mainintaa, vaan riittää, että lauseke kuuluu olennaisesti käsiteltävään aihepiiriin.

Tätä taustaa vasten onkin ymmärrettävää, etteivät assosiatiiiviset lausekkeet muodosta yhtä yhtenäistä ryhmää kuin anaforiset lausekkeet. Esimerkiksi aihepiirin esittely tai lausuman sisältö vaikuttavat siihen, kuinka vahvana lukija assosiatiiivisuuden hahmottaa:

44. *Hauskaahan se aluksi oli, se oli miehenkin myönnettävä, kamalan korsettinsa alla leskellä oli sopusuhtainen vartalo, vaikkakin **rinnat** olivat vähän pienet miehen makuun.* (LL)

45. *He muistivat, mitä oli tapahtunut vuosisadan alussa torppareille, jotka ahne maanomistaja oli lähettänyt raivaamaan aluetta pelloksi. **Lapiot** olivat osuneet ihmisenluihin.* (LL)

Ehkä lähimmäksi anaforistyyppistä mainintaa tulevat esimerkin 44 kaltaiset tapaukset. Tekstissä on aiemmin mainittu jokin kokonaisuus, jonka yhteen osaan sitten viitataan. Näissä tapauksissa viitattu osa mielletään ilman muuta normaalisti kuuluvaksi mainittuun kokonaisuuteen. Sen sijaan esimerkin 45 *lapiot* eivät ole osa raivaamistapahtumaa. Myöskään niiden mukanaolo ei ole välttämätöntä kyseistä tehtävää suoritettaessa. Näissä tapauksissa assosiatiiivisuus ilmenee enemmänkin todennäköisyydessä kuin välttämättömyydessä. Mikä tahansa tehtävään kelvollinen väline assosioidaan yhtä lailla tilanteeseen kuuluvaksi.

Pelkkä tekstin aihepiiriin assosiatiiivisesti liittyviin referentteihin viittaaminen ei vielä tee viittauksista definiittisiä. Definiittisyyden ehtona on lisäksi se, että lukija kykenee tunnistamaan assosiatiiivisen viittauksen kohteen juuri kyseiseen tilanteeseen kuuluvaksi eikä esimerkiksi referenttiin yleisesti viittaavana.

Hawkins erottaa vielä definiittisyysjaottelussaan laajempaan tilanteeseen liittyvien definiittisten ilmausten käytön. Omassa aineistossani ei tällaisia yleisesti tunnettuja ja definiittisesti viitattuja juuri ollut. Ehkä sellaisina voisi pitää dialogissa kuulijalle definiittisiä lausekkeita, kuten seuraava:

46. *Sinä olet siinä nyt. Älä välitä mistään muusta. Älä välitä, vaikka **kairaukset** menisivät päin helvettä, niin kuin ne luultavasti menevätkin, ei täällä ole tarpeeksi nikkeliä.* (LL)

Jotkut lausekkeista lukija voi tavoittaa yksityksisesti ilman mitään yhteyttä aiempaan tekstiin tai yleiseen tietoon. Tällaisia ovat esimerkiksi superlatiivimuodot, jotka tosin eivät oikeastaan tähän ryhmään kuuluisi: määritteetön superlatiivi sisältää itse asiassa pelkän määritteen, jonka pääsanana ei mainita, esimerkiksi *janoisimmat*.

Anaforistyyppiset viittaukset hahmotetaan selkeästi definiittisiksi silloin, kun viittaus kohdistuu koko mainittuun joukkoon. Sen sijaan assosiatiivisten viittausten definiittisyysastetta onkin vaikeampi tulkita. Yleensä kyseessä on ensimmäinen, mutta miten laajalle assosiatiivisuuden voi ulottaa:

47. *Pakanatyttö. Lapsi, joka puettunakin näyttää jotenkin alastomuuteen taipuvaiselta. **Polvisukat** eivät tahdo pysyä ylhäällä vaan valuvat nilkkoihin.* (LL)

48. *Ja sitten tulevat **kuiskeet**. Ne ovat kaikkein pahimpia. Ne painuvat ihosta sisään kuin iilimadot...* (LL)

Esimerkkiin 47 definiittisyyttä tuo assosiatiivisuus: kun kerrotaan jonkun henkilön pukeutumisesta, *sukat* liittyvät kyllä kiinteästi aiheeseen ja lukija pystyy vaivatta tavoittamaan, kenen vaatetuksesta on kyse. Indefiniittisyyttä puolestaan korostaa se, ettei puhuta mistään spesifistä referentistä vaan referentti esitetään epämääräisenä. Esimerkkiin 48 olisi voinut hyvin sopia myös pronominiattribuutillinen muoto *ne kuiskeet* - sana on tekstissä kursivoitu. Definiittiseen

suuntaan tulkintaa ohjaa tietty kataforisuus: viitatus referentin sisältö tarkennetaan lukijalle vasta ensimmäisen jälkeen. Tässä mielessä tekstikatkelma muistuttaa jälkiattribuutillisia lausekkeita, kuten esimerkiksi relatiivilause.

On myös mahdollista esitellä lukijalle viittaus ensin spesifisenä ja vasta myöhemmin luoda se lukijalle tavoitettavammaksi. Tekstissä on mahdollista aloittaa uusi kappale esimerkiksi seuraavalla tavalla:

*49. Epätavallisen aurinkoinen iltapäivä. **Kummut** ovat vastasataneen lumen peitossa. Yhteishauta hautausmaan keskivaiheilla. Iso kivi punaista graniittia. Nimet kaiverrettu groteskilla. (LL)*

Kyseinen kappale alkaa näin kuin näyttämön esittelyllä. Aivan kuin kirjoittaja lähtisi kertomuksen henkilöiden näkökulmasta, kuvaten ensin maiseman heidän näkemänään ja vasta sitten esittelemällä henkilöt lukijalle. Esimerkissä 49 voi havaita myös kataforisuutta: kuvattu maisema tarkentuu virke virkkeeltä. Ensimmäinen on vain aurinkoinen talvipäivä, lunta maassa ja lumisia kumpuja. Sitten lukijalle kerrotaan, että on kyse hautausmaasta, ja nyt nuo *kummut* tarkentuvatkin hautakummuiksi ja -kiviksi. Erityisesti kuvataan yksi hautakivi, joka sitten osoittautuukin päähenkilön isoäidin hautakiveksi, jonka äärelle lopulta päähenkilön kuvataan tulleen. Ilman tätä kataforisuutta kyseinen esimerkki olisi tulkittu indefiniittiseksi, sillä lukija ei ensimmäisenä tavoita referenttiä.

Usein onkin niin, että tarinan kertojainä kuvaava mielessään olevaa tiettyä tilannetta, josta vain jotkut referentit nostetaan definiittisinä esille, muut taas jäävät lukijalle indefiniittisinä taustalle:

*50. Katselen jalkakäytävälle lankeavia tummia varjokiemuroita, kulmassa olevan ostoskeskuksen holvien alta kaikuu joululauluja. **Pikkupojat** potkivat talvitamneissaan palloa puiston käytävällä. (LL)*

Esimerkissä 50 luodaan kuvaa ympäristöstä, jonka päähenkilö näkee. Nyt kuitenkin lukijalle ei viittauksen kohdetta tarkenneta, vaan *pikkupojat* jäävät epämääräisiksi. Tämä näkymä liittyikin kerrottavaan tilanteeseen vain ohimenevänä vaikutelmana, aivan kuin luomassa tunnelmaa varsinaiselle tarinalle. Myös ruotsinnoksissa ero on selkeä: edellisen sivun esimerkin 49 *kummut* on ruotsinnoksessa saanut määräisen muodon *gravkullarna*, joka oikeastaan on alkuperäistä vastinettaan tarkempi, sisältäähän se tiedon lumikumpujen laadusta. Esimerkin 50 ruotsinnos on indefiniittipronominin sisältävä *några pojkar*, joka puolestaan on ehkä hieman suomalaista vastinettaan epätarkempi, sillä yhdyssanan alkuosa on jätetty pois. Tällaisia spesifisiä mutta kuitenkin indefiniittisiä viittauksia aineistossa kaiken kaikkiaan on vain muutamia.

Viittauksen kohdistuminen tiettyyn joukkoon tekee lausekkeesta spesifisen. Jos lisäksi lukija pystyy tavoittamaan viittauksen kohteen, viittaus on definiittinen. Aina ei ole kuitenkaan selkeää, kohdistuuko viittaus täsmälleen koko joukkoon vai esitetäänkö lausuma vain jonkinlaisena yleisenä toteamuksena. Määritteettömiä nominatiivimuotoisia substantiivilausekkeita tarkasteltaessa tavoitettavuusaste määrittyy yleensä muusta kuin lausekkeesta itsestään käsin - ruotsissahan nimenomaan juuri lausekkeen sinänsä on mahdollista saada artikkeli. Toisaalta ruotsissa myös epäspesifiset lausekkeet voivat olla määräisessä muodossa, kuten esimerkiksi jaottomia ainesanoja ilmaisevat tai distributiivisesti käytetyt geneeriset lausekkeet (ks. s. 31)

51. *Montrealissa se oli jäänyt koko siirtolaisjunasta, mennyt Torontoon, tavannut siellä tuttuja poikia ja päässyt rakentamaan pilvenpiirtäjiä ... ; tienannut rahaa, josta leuhkinut muutamassa kirjelappusessa kotiinkin niin paljon, että saanut kylällä aikaan uuden Amerikankuumeen, joka ei ollut laantunut ennen kuin muutama poika oli tullut Kanadasta takaisin ja kertonut selvällä suomen kielellä ja tuvan penkillä, minkälaista ihmisten elämä oli Elliot Laken uraanikaivoksilla ja parakeissa, joihin **kaivosyhtiöt** työmiehensä majoittivat, Kanadan talvien kylmyydestä. (AT)*

52. *Mistä **pelot** tulevat? (LL) Varifrån kommer **rädslan**?*

Molempien esimerkkien lausekkeiden ruotsinnokset ovat määräisessä muodossa. Silti kyse ei ole spesifeistä referenteistä, vaan viittaukset ovat yleistäviä. Ehkä esimerkin 51 lauseketta *kaivosyhtiöt* voisi pitää assosiativisena ja definiittisenä sillä perusteella, että edellisessä lauseessa kerrotaan nimenomaan elämästä kaivoksilla, johon myös **yhtiöt** liittyvät. Näinhän olisikin laita, jos lausekkeet olisivat yksikkömuotoisia (*uraanikaivos - kaivosyhtiö*).

Oikeastaan samalla tavoin esimerkin 52 lausekkeen monikollisuus indefiniittistää. Yksikkömuodon sen sijaan voisi ajatella koskevan jotakin tiettyä pelkoa. Kaikissa tapauksissa yksikkö ei kuitenkaan takaa definiittistä tulkintaa:

53. *Naiset tuovat huonoa onnea.* (LL)

54. *Piruetit ovat koululaisten mielestä vaikeimpia.* (LL)

Esimerkeissä 53 ja 54 viittaus kohdistuu stereotyyppisesti koko joukkoon. Jos esimerkkien 51 ja 52 monikollisuus lähestyi epämääräisyyttä, miten tapahtumat *yleensä* ovat, niin näissä sen sijaan lähestytään määräisyyttä siltä kannalta, että predikaatio esitetään ikään kuin *kaikkia* koskevana. Kuitenkin tällaiset stereotyyppiset ilmaukset melko vaivattomasti sijoittuvat generisiin lausekkeisiin. Ehkä hieman yllättäen lausekkeen 54 ruotsinnoksen yhtä lailla geneerinen *piruetter* on lauseenalkuisesta asemastaan huolimatta epämääräisessä muodossa.

Samalla tavoin tulkinnaltaan geneerisiä mutta jossain suhteessa definiittisiä ovat sellaiset lausekkeet, joiden tarkoitteeksi voidaan ajatella myös tarkkarajaista instituutiota:

55. *...muovi oli hukkunut johonkin, ruumis paljaana, ja urakoitsija niin juovuksissa, ettei ollut autoaan liikkeelle saanut, vaikka ajoikin humalassa paljon; luotti siihen, etteivät poliisit koskaan ruumisautoa pysäyttäneet.* (AT)

Tässä esimerkiksi yhdistyvät tavallaan kaikki näkökulmat: voihan *poliisien* ajatella viittaavan myös ei-generisesti, vain joihinkin epämääräisiin. Viime kädessä omaan tulkintaani vaikutti tuo

tarkennus *ei koskaan*, joka tuo koko lauseelle yleistävän luonteen. Lisäksi muutkin (esimerkki 56) epätarkkarajaisten referenttien viittaukset hahmottuvat geneerisiksi, vaikka niitä toisaalta voisi pitää myös ei-geneerisinä indefiniittisinä lausekkeina:

*56. Täälläkin, niin kuin Etelä-Pohjanmaalla, **käskyt** kulkivat ylhäältä alaspäin ja **ehdotukset ja pyynnöt** alhaalta ylöspäin. (AT)*

Yleistystä tai stereotypiaa ei aina ole helppo määritellä. Ongelmallisimpia tulkittavia ovatkin esimerkin 56 kaltaiset, jossain suhteessa geneerisiltä vaikuttavat mutta perustaltaan indefiniittiset lausekkeet, jollaisia aineistossani oli 27 kpl. Esimerkiksi seuraavan kaltaiset eivät ehkä ole geneerisiä lainkaan:

*57. Minua kun ei **pomot** vapaa-ajalla käske, saletti on niin. (LL)*

*58. Joskus siellä roikkui niiden ruumiit, jotka olivat yrittäneet karata. **Koirat** olivat tavallisesti purreet ne niin riekaleiksi, ettei niitä edes tuntenut. (LL)*

Varsinkin esimerkissä 58 voisi ajatella, että kyse on vain jostain epämääräisestä joukosta. *Koirat* mainitaan vain tässä yhteydessä ohimennen korostamassa tilanteen kurjuutta. Itse asiassa *koiria* ei tarvitsisi olla yhtä enempää. Samalla tavoin esimerkissä 57 *pomoja* käytännössä oli vain yksi, mutta puhuja laajensi sanomansa koskemaan koko pomojen joukkoa. Samastakin aiheesta voidaan keskustella siten, että välillä käytetään tiettyä referenttiä (*käärmettä*), välillä puhutaan epämääräisestä joukosta (*käärmeet*), välillä taas geneerisestä lajista (*vihreiden käärmeiden*).

*59 a) Tapanin vaimo tuli ovesta, sanoi nähneensä vihreän käärmeen, joita aina nousi kanaalista asuntoalueen takaa. Kaisu huusi, ettei suostuisi asumaan talossa, jossa **käärmeet** luikertelivat pihalla. Tapani vakuutti **vihreiden käärmeiden** olevan myrkyttömiä ja vaarattomia ja sääli käärmettä, joka ensimmäisenä vastaantulijana oli nähnyt hänen vaimonsa. (AT)*

59 b) *Nu kom Tapanis fru in, hon sa att i gräset vid parkeringen hade hon sett en grön orm av den sorten som brukade komma upp ur kanalen bakom bostadsområdet. Kaisu skrek att hon inte tänkte bo i något hus där det ringlade omkring ormar på gården. Tapani försäkrade att de gröna ormarna inte var giftiga eller farliga och tyckte synd om ormen som hade mött hans fru det första den gjorde.*

Jostain syystä esimerkin 59a kolmannen rivin *käärmeet* eivät hahmotu definiittisiksi siten, että ne viittaisivat samaan joukkoon kuin edellisen virkkeen sivulauseen aloittava *joita*. Ruotsinnoksessa onkin päädytty selkeään ratkaisuun liittämällä relatiivipronominiin selittävä *av den sorten*, joka olisi mahdollinen myös suomenkielisessä vastineessa muodossa *jollaisia*. Tällöin voisi olettaa, että kyseisen lausekkeen indefiniittisyys johtuu siitä, ettei yleistävää geneeristä viittausta seuraava, konkreettiseen tarkoitteeseen viittaava ilmaus voisi olla definiittinen pelkästään geneerisen maininnan pohjalta. Pelkkä aiheassosiaatio ei definiittisyyteen riitä, vaan lisäksi referenttien tulisi olla samaviitteisiä.

Indefiniittiset viittaukset jakautuvat syntaktisin perustein aineistossani kahteen osaan: nominatiivimuotoisiin ja partitiivimuotoisiin. Määritteettömistä lausekkeista suurin osa eli 2/3 on partitiivimuotoisia. Partitiivimuodon yleisyys onkin ymmärrettävää, sillä onhan viittaaminen osaan kokonaisuuden sijasta yksi partitiivin tehtävistä. Samoin (ks. s. 10) definiittisyyttä määritettäessä yhtenä erottavana tekijänä on nähty juuri nominatiivin ja partitiivin sijavalinta.

Miksi sitten joka kolmas indefiniittiseksi tulkitsemistani määritteettömistä lausekkeista on nominatiivissa? Yhdeksi syyksi voisi tietenkin sanoa sen, että nominatiivi sijana on definiittisyyden suhteen neutraali, ja vain partitiivin käyttö ilmaisee definiittisyydestä. Voisi tietenkin ajatella, että lukijan kannalta olisi miellyttävämpää, jos kaikki indefiniittiset viittaukset olisi merkitty partitiivilla. Kuitenkaan tällainen menettely ei ilmentäisi kaikkia kirjoittajan tarkoittamia merkityksiä.

60. *Sillä oli **oluet** jääpalojen seassa kylmälaatikossa, se antoi meillekin pullot.*

(AT)

61. *Miehellä on silmälasit.* (LL)

62. *Jossakin hänen takanaan heilahtelevat ikkunaverhot, levottomat kasvot, pyyntö joka ei kuulu.* (LL)

Esimerkin 60 viittauksen nominatiivimuotoisuus esittää tarkoitteen laskettavassa muodossa; partitiivimuoto sen sijaan viittaisi selkeämmin ainesanaan. Myös esimerkkien 61 ja 62 kaltaiset, monikkumuotoisia mutta yksikkötarkoitteisia koskevat viittaukset ovat indefiniittisenäkin nominatiivissa. Tällöin viitataan yhteen kokonaisuuteen, joka ei kuitenkaan spesifisyydeltään ole tietty.

Vieläkin tavallisempi nominatiivin käyttöyhteys indefiniittisissä viittauksissa on seuraavanlainen:

63. *Ihmiset parveilevat kädet täynnä kasseja ostoskeskuksen edessä.* (LL)

Nyt ei ole kyse siitä, että *ihmiset* olisi mikään kiinteä kokonaisuus. Pikemminkin kyse on hyvin epämääräisestä ryhmästä, johon partitiivikin olisi yhtä lailla ollut mahdollinen. Ruotsinnosten vastineena on esiintyvät joko *människor*, *folk* tai muodollinen subjekti.

Ehkäpä edellisen esimerkin adverbiaali *kädet täynnä kasseja* jollain tavalla vaikuttaa subjektin sijamuodon valintaan. Näin on käynyt ainakin monissa transitiivilauseissa:

64 a) *Työnjohtaja tuli hätyyttelemään meitä jo töihin. Kävelimme neljä rinnan puhumattomina siihen, missä kuorma-autot jo ajoivat vettä tasoitetulle tienpohjalle.* (AT)

64 b) ... *Vi gick alla fyra tysta i bredd dit där lastbilarna redan körde ut vatten på den jämnade väggrunden.*

65 a) *Vanha hautausmaa ... oli täynnä uskomattomia veistoksia. ... Uusi puoli oli jotain muuta. Traktorit ja työmiehet raivasivat vuosi vuodelta yhä laajemmasta*

alueesta uutta siunattua maata. (LL)

65 b) ... *Med den nya var det alldeles annorlunda. **Traktorer och arbetskarlar** förvandlade år för år ett allt större område till vigd jord.*

Osa lausekkeiden ruotsinnoksista on esimerkin 65b tavoin epämääräisessä muodossa. Kuitenkin varsin monet sellaiset nominatiivimuotoiset subjektit, jotka eivät lukijan mielessä ole tiettyjä, ovat ruotsiksi saaneet määräisen muodon. Usein tällaisissa tapauksissa vedotaan lauseenalkuiseen asemaan, mutta toisaalta ruotsissa on täysin mahdollista aloittaa lause esimerkiksi epämääräisellä *det finns* -muodolla. Kuitenkaan tätä ei ole käytetty. Voisiko siten seuraavia esimerkkejä pitääkin jostakin näkökulmasta geneerisinä tai definiittisinä?

66. *Täällä ei tarvinnut tyytyä linnunpönttöihin, joita Suomessa **socialidemokraatit** sallivat ihmisten ostaa, riisikuppeihin, joita täällä ei kukaan autoiksi tuntenutkaan. (AT)*

67. *Vieras mies odottaa myös, kohtalonsa täyttymistä, odottaa sitä tynnellä kärsivällisyydellä johon hän on tottunut kivien kanssa seurustellessaan. **Valonsäkenet** leikkivät silmälasien sangoissa, kun hän kääntää päätään; ensimmäistä kertaa Eero Harjula alkaa ymmärtää, mitä hänen vaimonsa on tässä miehessä nähnyt. (LL)*

Ehkä esimerkin 66 lauseke olisi mahdollista tulkita myös geneeriseksi. Sen sijaan esimerkin 67 lausekkeen viittaamaa referenttiä lukijan on vaikea pitää tietynä.

Hauska yksityiskohta monikkomuodon käytöstä määrällisen paljouden ilmaisemiseen tulee esiin esimerkissä 68. Subjektin monikkomuoto antaa ymmärtää, ettei kyse ole niinkään tietystä referentistä, vaan halutaan korostaa omaisuuden suurta määrää:

68. *Rinne oli kuitenkin kuullut, että meille oli siunaantunut tänne **rivitaloasunnot ja uima-altaat** kummallekin; Taisto vakuutti, että sen verran ihmisellä maallista hyvää täytyikin olla vuosikausien raatamisen palkkana. Rinne kertoi, ettei hänen liivintaskuihinsa ollut jäänyt montakaan taalaa siitä raatamisesta, jota hän oli*

saanut kohta kolmekymmentä vuotta tehdä Amerikan maanteillä, rivitaloista ja uima-altaista puhumattakaan. (AT)

Kaiken kaikkiaan määritteettömien indefiniittisubjektien yleisin sijamuoto on kuitenkin partitiivi. Subjektien viittaussuhteita tarkasteltaessa partitiivi näyttää erittäin vahvasti korreloivan indefiniittisyyden suhteen. Koko aineistosta olen luokitellut vain yhden partitiivimuotoisen lausekkeen definiittiseksi:

*69. ... mutta hänen isänsä oli myös tullut Pohjanmaalta, jossa isämme kolmekymmentäluvulla olivat kuskanneet kommunisteja autokuormittain Venäjälle ihanneyhteiskuntansa suloisuudesta nauttimaan. Työnjohtajan mielestä se oli hyvä keino päästä kommunisteista eroon. Sanoin, ettei minun isäni ollut kommunisteja muiluttamassa kertaakaan, samaa sanoi Taistokin. Otto väitti kaikkien pohjalaisten olevan muiluttajia, se oli kuullut täällä monen niin vakuuttavan. Sanoin Oton tuntevan huonosti Suomen ja Etelä-Pohjanmaan historian, **kyydityksiä** kaiken kaikkiaankin oli ollut vain puolen kolmatta sataa, eikä Venäjän puolelle ollut viety kuuttakymmentäkään miestä. (AT)*

Tässä lausekkeessa partitiivin motivaatio ei siis liitykään viittauksen jonkinasteiseen epämääräisyyteen. Ilmeisesti tässä yhteydessä partitiivisuus johtuu määrän ilmaisemisesta. Joka tapauksessa partitiivisubjektin definiittisyys on mahdollista, vaikkakin harvinaista. Ruotsinnoksen vastaava muoto on määräinen.

Aineistoni 57 määritteettömästä partitiivisubjektista indefiniittisen tulkinnan saa 56 kpl. Lausetasolla lähes kaksi kolmasosaa näistä subjekteista on verbinjälkeisessä asemassa. Lausetyypiltään tällaiset lauseet ovat lähinnä joko eksistentiaalilauseita tai omistusrakenteita. Samoin lähes kaikki eksistentiaali- ja omistusrakenteet sisältävät partitiivisubjektin.

Seuraavat esimerkit ovat tyypiltään tavanomaisia eksistentiaalilauseita, niissä ei niinkään tuoda esille subjektia (esim. *jäälauttoja*) kuin lokaali-ilmauksen sisältöä:

*70. Istuin ikkunan viereen ja katselin ulos: satama-altaassa kellui **jäälauttoja**, mustasta vedestä heijastuivat laitureiden lamppujen valot. (AT)*

71. *Ratojen luona seisoi ihmisiä.* (LL)

Molemmissa esimerkeissä on kyse referentin sijoittamisesta tilaan. Tällainen käyttöyhteys ole suinkaan ainoa eksistentiaalilauseiden ilmenemismuoto (Kelomäki 1997:137). Oman aineistoni indefiniittiset eksistentiaalilauseet kyllä lähinnä viittaavat tuohon lokalisointiin. Tämän tyyppiset lausekkeet edustavat syntaktisesti suorastaan indefiniittisyyden arkkityyppiä: subjekti on partitiivissa, verbi sijaitsee ennen subjektia eikä verbikongruenssia ole. Mitenkään tavattoman yleinen ei tämä tyyppi aineistossani kuitenkaan ole, sillä vain vajaa viidesosa määritteettömistä indefiniittisiksi tulkituista subjekteista täyttää kaikki nämä tunnusmerkit. Sinänsä eksistentiaalilauseiden suhteen tällainen piirteiden kasautuma on yleistä, sillä vain muutamat eksistentiaalilauseiden subjekteista sijaitsevat ennen verbiä tai eivät ole partitiivimuotoisia:

72. *Rahat olivat nyt pankissa.* (AT)73. *Tultiin pitkään matalaan käytävään, jossa ihmisiä oli paljon.* (AT)

Esimerkin 72 kaltaisten lauseiden subjekti on definiittinen, samaan referenttiin on viitattu aiemminkin. Kyseessä ei siis ole subjektin maininta vain ohimennen osana tilan kuvaamista kuten esimerkissä 73.

Rakenteellisesti eksistentiaalilauseita muistuttavat monet paikallissijailmaukset sekä omistusrakenteelliset lauseet:

74. *Sormet ovat nivelrikolla.* (LL)75. *Miehellä on silmälasit.* (LL)76. *Olihan meillä ongelmia ennen sinuakin, hän ajattelee. Lapsen kanssa enimmäkseen. Tytön pitäisi saada elää kuin pellossa.* (LL)

Samoin kuin eksistentiaalilauseissa ei näissäkään lausetyypeissä lauserakenne sinänsä määrää

definiittisyysastetta. Kuitenkin omistusrakenteille tyypillinen subjektin sijoittuminen verbin jälkeen (esimerkit 75 ja 76) korostaa omistajan roolia enemmän kuin lauseen subjektia. Ruotsinnoksissa näiden lauseiden rakenteessa subjekti onkin muuttunut objektiasemaan. Usein on kyse esimerkin 75 kaltaisesta luonnehdinnasta. Toisinaan omistusrakenteelliset lauseet mahdollistavat esimerkin 76 tavoin uuden aiheen tuomisen tekstiin.

Luonnollisestikaan subjektin partitiivisuus ei edellytä mitään suhdetta paikallissijamääreeseen tai edes tällaisen määreen olemassaoloa.

77. *Valituksia alkoi sadella.* (LL)

78. *Miehiä on kyllä palannut, mutta arkussa.* (LL)

79. *Siihen aikaan ei ollut lääkkeitä ja sitä pidettiin perinnöllisenä sairautena.* (LL)

Esimerkkien 77 ja 78 tavoin subjektin paikka on tavallisimmin ennen verbiä. Esimerkin 77 subjekti toimii indefiniittisenä ensimmäintana, mistään *valituksista* ei lukijalle aiemmin ole kerrottu. Esimerkissä 78 sen sijaan *miehistä* on kyllä tässä yhteydessä puhuttu edeltävässä kappaleessa, mutta nyt viitataan epämääräiseen osaan tuosta kokonaisuudesta.

Ruotsinnoksissa indefiniittisen tulkinnan saaneiden subjektien yleisimpänä vastineena käytetään muodollista subjektia *det*, joissakin tapauksissa subjekti on suoraan epämääräisessä muodossa. Suomenkielisten vastineiden sijamuoto ei millään tavalla ruotsinnoksista ilmene. Vain harvoissa tapauksissa ruotsalainen vastine on määräisessä muodossa:

80 a) *Käyhän haudoilla toki omaisia, muuan lapsensa menettänyt äiti jopa joka ikinen päivä.* (LL)

80 b) *Visst besöker de anhöriga sina gravar, en kvinna som har mist sitt barn brukar faktiskt gå till kyrkogården vareviga dag.*

81 a) *Muistan, että kalliokairauksissa näkyi selvästi maanpinnan suuntaisia*

*ruhjevyöhykkeitä. Ja on minulla niistä **muistiinpanojakin** jäljellä, vanhus sanoo.*
(LL)

81 b) *Jag minns att borrhingarna tydligt visade de horisontella krosszonerna. Och jag har kvar **mina anteckningar** också, säger den gamle.*

Esimerkin 80 ensimmäinen lause on käännytynyt ruotsiksi transitiivilauseeksi, siitäkö mahdollisesti johtuisi subjektin määräinen muoto. Esimerkin 81 ruotsinnoksessa lauseke on saanut määreekseen possessiivipronominin, jonka yleensä lasketaan ilmaisevan määräisyyttä. Tavallisimmin indefiniittiset muodot kuitenkin saavat ruotsinnoksissa epämääräisen muodon.

Kaiken kaikkiaan määritteettömistä substantiivilausekkeista 132 sai definiittisen tulkinnan.

Spesifisiä mutta indefiniittisiä oli 12 kpl, joista yksikään ei sisältynyt dialogitekstiin. Geneerisiä lausekkeita oli 64 kpl ja epäspesifejä indefiniittisiä 86 kpl. Geneeristen ja indefiniittisten tulkintojen välimaastoon jäi 27 lauseketta. Lähes kaikki definiittisten lausekkeiden viittaamat referentit ovat konkreettisia. Harvoja poikkeuksia ovat *tanssihalut, kysymykset, katseet* tai *iltapäivät*. Tämä oli melko yllättävää, sillä esimerkiksi uudelleenmaininta ei millään tavalla edellytä referentin konkreettisuutta. Samoin spesifiset mutta indefiniittiset lausekkeet ovat kaikki merkitykseltään konkreettisia. Luonnollisesti tekstin aihevalinta ja sisältö ovat määrääviä. Toisaalta epäspesifiset lausekkeet, niin geneeriset kuin muutkin indefiniittiset, viittasivat definiittisiin lausekkeisiin verrattuna moninkertaisesti epäkonkreettisiin referentteihin.

5.2. Pronominit

Aineistoni monikkomuotoisista NP-lausekkeista varsin monet ovat paljaita pronomineja. Lähes kaikki ovat persoonapronomineja tai niihin rinnastettavia *ne*-pronomineja. Kaikkiaan narratiivin 714 lausekkeesta paljaita pronomineja oli 215 kpl ja dialogin 123 lausekkeesta 52 kpl, joten

dialogitekstissä on käytetty pronominisubjekteja suhteellisesti jonkin verran narratiivia enemmän.

Definiittisyyden kannalta helpoimmin hahmotettavia ovat varsinaiset persoonapronominit *me* (67 kpl), *te* (7 kpl) ja *he* (69 kpl). *Me*-pronomini sisällyttää viittaukseen puhujan itsensä lisäksi myös muita, tekstiyhteydessä mainittuja henkilöitä:

82. *Sitä ei kaupunginjohtaja tiedä. Hänestä on hienoa, että **me** ymmärrämme toisiamme. Ja että minä olen sisäistänyt nykyajan haasteet ja toisaalta osaan antaa arvon menneiden sukupolvien työlle.* (LL)

83 a) *Tapanin kanssa **me** istuimme ravintolassa niin kauan kuin siellä juotavaa tarjottiin, puoleen yöhön saakka.* (AT)

83 b) *Tapani och jag satt kvar i restaurangen så länge de serverade dricka, ända till midnatt.* (AT)

Esimerkkien 82 ja 83a tavoin usein puhujan lisäksi viittaukseen sisältyvät muut henkilöt on mainittu tekstissä vain hieman aiemmin suoraan nimeten. Näin lukija hahmottaa referentin tarkkarajaisesti, voi jopa luetella ne henkilöt, joihin viittaus kohdistuu.

Voisi ajatella, että mitä lähempänä pronominia viittaukseen sisältyvät referentit on mainittu, sitä selkeämmin lukija referentin tavoittaa. Suomenkielisissä teksteissä tämä tuntuukin pitävän paikkansa. Esimerkissä 83a pronominin viittaus kattaa kertojan ja hänen lisäksi toisen henkilön, joka mainitaan samassa lauseessa kuin pronominikin. Ruotsinnoksen vastineissa tällaista muotoa ei käytetä lainkaan, ilmeisesti esimerkiksi lauseen 81 suora käännös suomesta ruotsiin (*vi med Tapani*) olisi kyllä kieliopillisesti mahdollinen, mutta pronominin viittaussisältö ei olisi enää täsmälleen sama. Tällöin pronominilla viitattaisiin muihinkin henkilöihin kuin kertojaan ja *Tapaniin*.

Toki suomessakin ruotsinnosten kaltaista muotoa voidaan käyttää, mutta esimerkin 83a kaltainen ilmaus korostaa pronominin viittaamien henkilöiden toimimista yhdessä, kun taas

pronominin muuttaminen yksikköön olisi sisällöltään neutraalimpaa.

Lähes kaikkien aineistossani esiintyvien *me*-pronominien referentit ovat lukijan yksilöitävissä.

Vain muutamissa tapauksissa viitataan tiettyyn mutta laajuudeltaan epälaskettavaan ryhmään tai epämääräiseen joukkoon:

84. *Vieressäni istuva mies on kestänyt vankileirien kauhut, mutta osaa silti vielä nauraa. Eikä Vida Harjula kadottanut iloaan, vaikka häneltä meni yhdessä rytkäessä niin lapsi kuin rakastettu. **Me** olemme toisenlaisia. Tämä sukupolvi. Tai ainakin minä olen. (LL)*

85. *Että nyt loppui Työläisnaisten kokouksissa juoksu. Pyhäkoulukin olisi pitänyt lopettaa. - Pyhäkoulu? - **Me** opetimme siirtolaisten lapsia pyhäisin. Sosialismin historiaa ja sen sellaista. (LL)*

86. *Sanoimme Otolle hyvän huomenen ja menimme paikalle, missä työporukka jo odotti, että autot rupeaisivat tuomaan tiepohjaan maata. **Meitä** oli siinä porukassa monen väristä miestä; muutama tässäkin maassa syntynyt, joilla työluvut olivat kunnossa. (AT)*

Esimerkin 86 lauseketta lukuunottamatta kaikki *me*-pronominin sisältämät lausekkeet hahmottuvat tulkinnaltaan definiittisiksi. Kuitenkin esimerkkien 84 ja 85 kaltaisiin lauseisiin, joissa ei pronominin kanssa samaviitteistä ryhmää ole aiemmin esitelty, pronominiviittaukset hahmottuvat lukijalle melko indefiniittisinä. Molemmissa esimerkeissä oikeastaan vasta pronominiviittausten jälkeen esitetyt lauseet kertovat, mihin ryhmään pronominilla viitataan. Esimerkissä 84 referentti mainitaan välittömästi ja suoraan seuraavassa lauseessa, kun taas esimerkissä 85 lukija joutuu tekstikatkelman toisen puhujan tavoin ensin väärille jäljille assosioidessaan *pyhäkoulun* liittyvän uskonnolliseen instituutioon. Vasta esimerkin viimeisessä lauseessa lukija ymmärtää pronominin viittaavan aiemmin mainitun järjestön jäseniin.

Esimerkissä 86 sen sijaan pronominin viittaama referenttijoukko on aiemmin mainittu, mutta pronominilla ei nyt viitatakaan tuon joukon kokonaisuuteen, vaan pronominilausekkeen

predikaatiossa ryhmää hahmotetaan laadullisin ominaisuuksin. Jossain mielessä samantyyppinen on esimerkin 69 (ks. s. 49) *kyydityksiä oli puolen kolmatta sataa*, jossa tosin on kyse määrällisistä eikä laadullisista ominaisuuksista.

Aineistoni tekstityypeissä ei suoraan puhutella lukijoita, joten toisen persoonan *te*-pronominilliset lauseet, yhteensä 7 kpl, sisältyvät kaikki dialogiosuuksiin.

87. - *Miksei me viety häntä rajan yli? Niinkuin muita.*

- *Että se olisi vuotanut ryssälle kaikki kaivoksen asiat, sitäkö sinä olisit halunnut? nimismies mylvähtää. Tämä Eero Harjula todella koittelee hänen pitkää pinnaansa.*

- *Voisitteko te huutaa vielä vähän kovempaa, tuntematon ehdottaa. (LL)*

88. *Niin mutta kun te...te...jos olen oikein ymmärtänyt...te otatte huomioon vain kallioperän pystysuoran liikkeen? (LL)*

Tavallisimmin on kyse viittaamisesta aiemmin mainittuun ryhmään tai henkilöihin (esimerkki 87), joihin myös puhuteltava kuuluu. Vain esimerkissä 88 pronomini ei viittaa suoraan yritystä esittelevään henkilöön, jolle kysymys esitetään. Pikemminkin kysymyksen viittaus kohdistuu niihin yrityksen työntekijöihin, jotka asiasta vastaavat. Tavallaan yrityksen esittelijä edustaa kuitenkin kuulijajoukolla koko yritystä, joten kaikki yritystä koskevat kysymykset voidaan osoittaa suoraan koskemaan myös esittelijää. Kokonaisuudessaan nämä aineistoni muutamat *te*-pronominilausekkeet ovat kaikki tavoitettavia ja spesifejä. Definiittisyyden perustana on se, että referentti on aiemmin mainittu tai on assosioitavissa.

Persoonapronomineista eniten on aineistossani käytetty monikon kolmatta persoonaa *he*. Monikon ensimmäistä persoonaa on käytetty lähes saman verran, mutta näiden pronominiin esiintyvyys eri tekstityypeissä vaihtelee. Kun pronomini *me* kelpaa yhtä lailla narratiiviin kuin

dialogiinkin, pronomini *he* esiintyy lähinnä Landerin narratiiviosuudessa. Puhekielenomaisuutta tavoittelevissa dialogiosuuksissa ja Tuurin tekstissä *he* esiintyy kaiken kaikkiaan vain 12 kertaa, kaikki muut monikon kolmannen persoonan inhimillisviitteiset pronominit on korvattu demonstratiivipronominilla *ne*. Kaikki *he*-pronominin sisältämät viittaukset ovat definiittisiä uudelleenmainintoja eli viittaus kohdistuu täsmälleen koko ensimmäisen joukkoon. Ensimmäinen voi tietenkin olla epämääräinen joukko, mutta varsin usein viittaus kohdistuu tiettyihin henkilöihin kuten esimerkissä 89.

Tavallisimmin uudelleenmaininnan referentti on vain hieman aiemmin tullut tekstissä esille joko yhtenä joukkona tai erillisinä henkilöinä, joihin sitten pronominin avulla yhteisesti viitataan

89. *Leena* pyysi Tapanilta auton avaimet, sanoi lähtevänsä *Kaisun kanssa* kauppoihin hankkimaan tavaroita joita Tapani ei valtavilla alennuksillaan ollut tullut ostaneeksi huoneistoomme, kysyi, voisivatko **he** tuoda Taistolle jotakin. Taisto mietti tarkasti, näki, että ajatteleminen oli sillä jo kovasti työtä. Se käski *naisia* tuomaan pari purkkia Ahti-perhesilliä aamua varten. (LL)

Tekstikatkelma esittää yleisen tavan viitata samaan referenttiin toisinaan pronominin avulla, toisinaan taas substantiivilla. Ensimmäisenä pronomini ei luonnollisestikaan käy, mutta uudelleenmainintanakaan se ei kokonaan syrjäytä substantiivi-ilmauksia, kuten esimerkin 89 viimeisen lauseen *naisia*. Vähiten eri substantiivien käyttöön palataan silloin, kun viittaus on lauseen subjektina useita kertoja peräkkäin. Pronominiviittaus ei nosta subjektia samalla tavalla esiin kuin viittaus substantiivilla. Usein näissä tapauksissa myös pronominin voi jättää pois

90. Anna hänen mennä, Natalia sanoo. Kerran toisensa jälkeen, kun **he** istuvat kahden kesken pimiön hämärässä. Toisinaan **Ø** itkeä pirauttavat päät yhdessä. **Ø** Lievittävät toistensa kipua. (LL)

Pronominin käyttö substantiivin sijaan tai sen jättäminen kokonaan pois edellyttää sitä, että lukija

pystyy kuitenkin kohdistamaan viittauksen oikein. Samalla tavalla voisi ajatella demonstratiivista *ne*-pronominia suosivien tekstinosien *he*-pronominin käytön liittyvän tilanteisiin, joissa demonstratiivillisen viittauksen kohdistaminen tuottaisi lukijalle ongelmia. Tämä ei kuitenkaan yleensä ole syynä substantiivin tai pronominin valintaan. Usein esimerkiksi persoonapronominin valinta demonstratiiveja suosivassa tekstissä johtuu esimerkin 89 kaltaisista tilanteista, jotka liittyvät narratiiviin tekstissä. Ruotsinnoksissa molempia muotoja vastaa *de*, jonka käyttö sekä henkilöihin että muihin monikkotarkoitteisiin ei myöskään aiheuta tulkintaongelmia referentin suhteen.

Ehdottomasti yleisin pronomini aineistossani on *ne*, joka on subjektina 90 lauseessa. Kolme neljäsosaa näistä tapauksista on kuitenkin sellaisia, että niiden sijaan kävisi yhtä lailla persoonapronomini. Vain joka neljäs näistä lausekkeista siis viittaa muihin kuin henkilöihin.

91. *Taiston mentyä Kaisu kertoi, mitä oli äidiltään kuullut puhelimessa: poliisit olivat etsineet Taistoa ja minua kylältä koko päivän, kuulleet Taiston maksaneen työntekijöilleen lopputilin ja panneen munalukon verstaansa ovelle. Mattokutomolla **ne** olivat kierrelleet myös ja luvanneet tulla takaisin sellaisin valtuuksin että kirjanpito olisi viiden viimeisen vuoden ajalta esitettävä ja **ne** olivat luvanneet ottaa mukaansa sellaiset miehet, jotka kirjanpidosta jotakin ymmärtäisivätkin.* (AT)

92. *Meidän kapselimme on tehty niin tiiviiksi, että **ne** kestävät vesikosketuksen.* (LL)

Esimerkkikappaleessa 91 ensin esitellään sinänsä indefiniittinen ilmaus *poliisit*, johon myöhemmin definiittisesti viitataan pronomiinilla. Huomattavaa on, että lukija jostain syystä hahmottaa pronomini viittauksen kohteeksi edellisen lauseen subjektin, ei siis esimerkiksi *työntekijöitä*. Samoin esimerkissä 92 pronomini viittauksen kohde on aiemmin tekstissä mainittu ja siksi

definiittinen. Tällainen pronomien definiittinen käyttö on tekstissä hyvin tavallista.

Hieman epäselvempää definiittisyys on silloin, kun referenttiä ei lähitekstissä ole esiint

93. *Vida Harjulan syyksi ne tämänkin murhenäytelmän tulevat panemaan, Natalia ajattelee.* (LL)

94. *Ajatteli, että ne olivat lähettäneet jonkun muun Sean O'Brienin papereilla.* (LL)

Esimerkin 93 subjektin referentti ei suoraan tekstistä ilmene. Lukija voi kuitenkin varsinkin seuraavassa kappaleessa esitetyn perusteella päätellä, että viittaus kohdistuu naapuristoon. Tällä tavoin käytettynä pronomini toimii yleistävässä, geneeristyyppisessä merkityksessä. Toisaalta kertomuksen henkilöllä on mielessään (*tämänkin murhenäytelmän*) aiemmilta vuosilta vastaava tapaus, joka kerrotaan lukijalle vasta myöhemmin. Voisiko ajatella, että kirjoittaja viittaa pronominilla ensimmäisen tapahtumakerran ihmisjoukkoon, joka esitellään kuulijalle vasta lukuisten sivujen jälkeen? Jos näin on, ei kyseinen viittaus lukijalle kuitenkaan lukuhetkellä selviä.

Esimerkin 94 pronominin referenttiä ei oikeastaan mainita tekstissä lainkaan. Pronomini esitetään lauseessa aivan kuin passiivimuodon vastineena: joku O'Brienin oli matkaan lähettänyt, mutta lähettäjän tai lähettäjien esilletuominen ei ole oleellista. Monikkomuotoisella pronominilla *ne* voidaan siis aivan mainiosti nominatiivissakin viitata indefiniittisesti, yksikkömuodolla ei tätä mahdollisuutta ole. Jollain tavalla tämä tuntuu hämmentävältä, sillä ovathan nimenomaan juuri demonstratiivipronominit niitä, joista eri kieliin ovat muodostuneet määräiset artikkelit. Ehkä onkin niin, että määräiset artikkelit pohjautuvat nimenomaan yksikkömuotoihin. Erityisen yleistä *ne*-pronominin indefiniittinen käyttö ei ole, sillä näitä lausekkeita aineistossani oli vain muutamia. Vain yksi indefiniittisistä muodoista on partitiivissa:

95. - *Megaliitit on hyvä aihe myös. Erittäin mielenkiintoinen. - Niin. Toden totta. Mitä mainioin aihe. Aina ajankohtainen. Tyynellä merellä **niitä** ilmestyy yhä maisemaan kun viranomaiset selkänsä kääntävät.* (LL)

Kun nominatiivimuotoisten pronomien viittauksen kohde voi jäädä osin lukijan tavoittamattomiin, esimerkin 95 pronomini viittaus kohdistuu kyllä tiettyyn referenttiin mutta vain osittain. Sijamuodon valinta heijastaa indefiniittisyyden tyyppieroja (ks. s. 25) loogisen tyylin ja näkökulman tyylin välillä. Näiden esimerkkien perusteella indefiniittisyyttä on monta eri la

Ruotsi ei tässä yhteydessä erottele tyyppisiä yhtä hienojakoisesti, sillä lähes kaikki *ne*-pronominit referenttien luonteesta tai tekstityylin puhekielenomaisuudesta riippumatta ovat saaneet vastineekseen muodon *de*. Vain yksi lauseista on muuttunut passiivimuotoiseksi.

Suomenkielisessä tekstissä ei pelkkä tekstityylin valinta määrää henkilöön viittaavaa pronominia. Persoonapronominin ja demonstratiivin vaihtelu voi heijastaa myös näkökulman valintaa tai fokalisoitua (Varteva 1998:214). Vartevan mukaan *hän* viittaa henkilön etualaisuuteen tekstissä, demonstratiivi puolestaan voi etualaistaa referenttien vain hetkeksi eikä sen käyttöala ulotu useisiin virkkeisiin. Vaihtelu persoonapronominien ja demonstratiivipronominien välillä johtuu siis monista erityyppisistä seikoista. Osittain on kyse myös tekstintekijän vapaista valinnoista. Kun esimerkiksi mainitussa Vartevan tutkimuksessa persoonapronominia korvasi usein demonstratiivinen *tämä*, omissa aineistossani pelkästään *nämä*-pronominia on käytetty vain kerran.

Yksistään käytettyjä indefiniittipronomineja on aineistossani 9 kpl.

96. *Kun menin pukuhuoneeseen ja rupesin pukeutumaan, **toiset** tulivat saunasta ja jäivät istumaan pukuhuoneen penkeille juomaan olutta.* (AT)

97. ***Muut** nyökkäilevät, mutta minä olen huolestuneempi siitä, mihin olen kadottanut kynäni.* (LL)

98. *Olen hullaantunut tähän kaupunkiin, joka ei tiedä minusta mitään, joka hymyilee mutta ei naura, ei päin naamaa eikä selän takana, vielä vähemmän surkuttele. Pikkukaduilla **kaikki** tervehtivät minua yrittämättä myydä mitään.* (LL)

Näiden lausekkeiden definiittisyysaste on täysin tekstiyhteydestä riippuvaa. Esimerkin 96 *toisten* referentti on lukijalle edeltävän tekstikatkelman perusteella definiittinen. Aiemmin yksittäin esiteltyt henkilöt kuvataan nyt yhtenä joukkona, eräänlaisena polariteettina kertojaminälle. Samanlaista polarisointia on nähtävissä esimerkissä 97, mutta nyt subjektin referentti ei hahmotukaan yhtä tarkkarajaisesti vaan ennemminkin yleistäen. Tähän tulkintaan vaikuttaa myös se seikka, että kun esimerkissä 96 kertomus jatkuu edelleen sekä kertojaminää että muuta ryhmää seuraten, ei esimerkissä 97 *muut* jatka teemana seuraavissa virkkeissä. Sen sijaan esimerkin 98 indefiniittinen *kaikki* saa epämääräisen, yleistävän tulkinnan. Indefiniittisyyttä lisää myös se, että tässä pronomini toimii ensimmäintana eli pronominin viittaamaa referenttiä ei lukijalle ole aiemmin esitelty.

Aineistoni ehdottomasti tavallisin pelkkien subjektipronominien käyttöalue on anaforinen uudelleenmaininta, jolloin referentti on lukijalle aiemmin tekstissä kerrottu. Erityisesti tätä käytäntöä noudatetaan relatiivilauseissa, sillä relatiivisen *jotka*-pronominin sisältävät lauseet (23 kpl) seuraavat suoraan samaviitteistä referenttiään:

99. *Loppujen lopuksi ne ovat toisenlaiset kosketukset, jotka jäävät mieleen.* (LL)

100. *Kävelytieta tenniskentän laidalla kulki ulkomaalaisia ihmisiä, jotka tervehtivät meitä englannin kielellä.* (AT)

Indefiniittisiksi hahmottuvat vain sellaiset viittaukset, jotka kohdistuvat osaan päälauseessa mainittua ryhmää eli partitiivimuotoiset *joita*-pronominin sisältävät lausekkeet.

Vaikka aineistoni relatiivipronominit näin ilmenevätkin melko usein definiittisinä, ei relatiivilauseen asema sinänsä suhteessa pronominin kanssa samaviitteiseen referenttiin ole aina samankaltainen. Esimerkin 99 tyyppisissä virkkeissä vasta restriktiivinen relatiivilause täsmentää edeltävän substantiivin *toisenlaiset kosketukset* siten, että lukija voi hahmottaa referentin definiittisesti vasta kataforisen relatiivilauseen jälkeen. Sen sijaan esimerkin 100 kaltaisissa virkkeissä relatiivilause ei muuta päälauseen subjektia definiittiseksi.

5.3. Määritteelliset substantiivit

Kaiken kaikkiaan määritteellisiä, monikollisia substantiivisubjekteja aineistossani on 237 kpl eli yli neljäsosa koko aineistosta. Määritteellisiä substantiiveja on siis lähes sama määrä kuin pelkkiä pronomineja, mutta selvästi vähemmän kuin määritteettömiä substantiiveja. Määritteet jakaantuvat siten, että genetiiviattribuutteja on 74 kpl, adjektiiviattribuutteja 109 ja muun kuin genetiivisen pronominin sisältämiä 54 kpl. Genetiivi- ja pronominiattribuutteja oli suhteessa sama määrä niin narratiivissa kuin dialogissakin, mutta adjektiiviattribuutteja käytetään narratiivissa huomattavasti dialogia enemmän.

5.3.1 Adjektiiviattribuutilliset subjektit

Adjektiivimääritteitä on monentyypisiä, eivätkä kaikki ole samassa asemassa definiittisyyden suhteen. Tässä suhteessa voi usein olla määräävämpää se, mikä on pääsanan asema tekstiyhteydessään.

101. *Mustat miehet* väittivät ilmaa sopivaksi, niille tuli koti mieleen. (AT)

102. *Tavallisesti ärsyttävyyteen asti ylihuolehtivat tädit eivät tee mitään, he heilauttavat minulle kättä, hymyilevät...* (LL)

103. *Joo, mustat pisteet näkyy vielä.* (LL)

Edeltävät esimerkit ovat kirjan lukijalle selkeän definiittisiä, mutta definiittisyys ei johdu attribuutin olemassaolosta vaan siitä, että subjektin tarkoite on jo aiemmin tekstissä mainittu. Ymmärrettävyyden kannalta attribuutit voisi vällän hyvin jättää kokonaan pois. Erityisesti Lander suosii tekstissään esimerkin 102 kaltaisia, pitkiä attribuuttirakenteita. Ruotsinnoksissa tämäntyyppiset rakenteet ovat vaihtuneet määrittäviksi sivulauseiksi. Yli sadasta adjektiivisesta attribuutilausekkeesta vain kuusi esiintyy dialogissa, kaikki muut liittyvät narratiiviin.

Lähes kaikki adjektiiviset määreet sijaitsevat ennen pääsanansa. Vain kymmenisen aineiston attribuuteista sijaitsee pääsanansa jäljessä. Vähäinen määrä johtuu oikeastaan myös laskutavasta: kukin lauseke on aineistossa mukana vain kerran, joten sekä etu- että jälkimääritteen sisältävät lausekkeet olen käsitellyt etuattribuutillisten mukana, kuten esimerkiksi *karbidilamppujen valot miesten otsassa*. Paikallissijaiset jälkiattribuutit rajaavat pääsanansa tarkoitteen alaa tai sijaintia:

104. *Kun puut nuotiossa olivat palaneet loppuun, hakkasimme hiilet ja tuhkan hajalle, levitimme tuhkaa koko sille alalle, jossa tuli oli palanut ja tarkistimme, että ei paperin kulmaakaan ollut jäänyt palamatta.* (AT)

105. *Ja kansan parissa liikkuu tarinoita lapsista, jotka on poltettu noiden kivipiirien sisällä.* (LL)

Tarkennus tapahtuu relatiivilauseiden tapaan kataforisesti. Aivan kuten adjektiiviattribuutit eivät nämäkään sinänsä suoraan määrää definiittisyyden astetta. Esimerkin 104 tavoin ei referentin tunnistamiseen attribuutti juurikaan vaikuta, vaan sen tältä kannalta voisi jättää poisikin. Esimerkissä 105 attribuutti rajaa viittauksen kohdetta, mutta tulkinta on silti indefiniittinen, siihen

vaikuttaa subjektin partitiivimuotoisuus attribuuttia enemmän.

Adjektiiviattribuuttien tavoin jälkiattribuutit ovat definiittisyyden suhteen neutraaleja. Vaikka attribuuttien avulla lukija saa lisää tietoa viittauksen kohteesta ja sen laadusta, ei attribuutti kuitenkaan viime kädessä ohjaa lukijan tulkintaa, vaan siihen vaikuttavat muut seikat.

Narratiivitekstiin liittyvät sellaiset attribuutit, jotka kyllä luonnehtivat subjektia eli tarkentavat referenttiä, mutta lukija ei kuitenkaan hahmota subjektia definiittiseksi:

106. *Kuinka yksinkertaiset, viinaa ja lunta juovat ihmiset ovat voineet sotkeutua niin monimutkaiseen kieleen?* (LL)

107. *Sen mielestä suomalaiset synnytyssairaalat olivat turvallisempia ja parempia kuin ulkomaalaiset;* (AT)

108. *Sahraminkeltaiset voikukat toistuvat pieninä pisteinä silmien vihreän reunoilla, vastakohtaa lakanoille, yöpuvulle, pieluksille.* (LL)

Esimerkit 106 ja 107 esittävät yleistetyn, stereotyyppisen tilanteen. Attribuutti kyllä tarkentaa referenttiä, mutta lukija ei koe viittauksen kohdistuvan mihinkään tiettyyn referenttiin, vaan ilmaukset hahmotetaan epäspesifisinä. Näin siksikin, ettei kuvaus pidä paikkaansa koko viitattun joukon suhteen. Samalla tavoin esimerkin 108 subjekti toimii attribuuttinsa avulla tunnelmaa luovana taustana, jota ei lukijalle katsota tarpeelliseksi sen enempää nostaa esille.

Esimerkkien 106 - 108 ruotsinnokset ovat epämääräisessä muodossa, vaikka viimeisen lausekkeen subjekti on lauseenalkuisessa asemassa. Vain generisten, jaottomiin abstraktitarkoitteisiin viittaavien sanojen kuten *marknaden* muoto on määräinen. Kaikkien muiden yleistävien eli generisten adjektiiviattribuutillisten lausekkeiden ruotsinnokset ovat saaneet epämääräisen muodon. Distributiivisuusehto (viitataan luokan jokaiseen jäseneseen) ei kata kaikkia tapauksia.

Toisaalta ruotsinnokset poikkeavat monilta osin siinä suhteessa, että monet indefiniittisiksi

hahmottuvat lausekkeet ovat määräisessä muodossa:

109 a) *Tapettikirjassa vihreiden ja ruskeiden lintujen parvet kiertelevät laajenevissa kehissä ja niiden takana **pumpuliset pilvet** kelluvat kesässä, joka ei koskaan lopu.* (LL)

109 b) *I tapetboken flyger de gröna och bruna fåglarna kring i allt vidare cirklar och bakom dem guppar **de ulliga molnen** i en sommar utan slut.*

110 a) *Kuuntelen hänen ääntään. Ja katselen hänen päänsä verkkaisia liikkeitä. Seinäpaperissa on **violetinvärisiä kukkia** vihreällä pohjalla. Hän puhuu.* (LL)

110 b) *Jag lyssnar till hans röst. Och betraktar huvudets långsamma rörelser. **Blommorna på tapeten** är violetta mot grön botten. Han talar.*

Molemmissa esimerkeissä kuvataan tilannetta, joka on ollut kertojaminän silmien edessä ja siksi hänen muistikuvissaan hyvin definiittinen. Lauseenalkuisen aseman etualaistava vaikutus tulee hyvin esiin verrattaessa esimerkin 110 alkutekstiä ruotsinnokseen. Ruotsinnosten määräiset muodot viittaavatkin siihen, että kirjoittajan tarkoituksena on ollut luoda yhtä tarkka "näyttämö" lukijan silmien eteen. Kommunikatiiviselta kannalta tällaiset lausekkeet ovatkin hyvin referentiaalisia. Ne lähestyvät tapauksia, joissa lukijalta tavoittamattomiin jäävä referentti esitetään spesifisenä.

Kahteen suuntaan vie myös superlatiivimuotojen tulkinta. Periaatteessa superlatiivilausekkeet viittaavat aina tarkkarajaiseen, määrättyyn joukkoon. Ruotsissa superlatiivimuoto saa aina määräisen artikkelin. Kuitenkin monikollisuus sumentaa tuota tarkkuutta indefiniittisemmä

111. ***Kovimmat juomaveikot** vatvovat miehen seurassa aamun sarastukseen asti;* (LL)

Monikko muuttaa superlatiivin ainutkertaisuuden jatkumoksi, jonka rajaa on vaikea tarkasti määrittää.

Vaikka superlatiivimuodotkin tulkittaisiin definiittisiksi, adjektiiviattribuutillisista lausekkeista vain noin neljäsosan viittaus on definiittinen. Määritteettömistä substantiivisubjekteista sen sijaan lähes puolet oli definiittisiä. Tämän aineiston perusteella adjektiiviattribuutillisten subjektien prototyyppisin tehtävä on taustan luominen, jolloin viitattu referentti mainitaan vain ohimennen. Tämä tulos poikkeaa Helasvuon (1988) puhekieltä koskevan tutkimuksen tuloksista. Hänen tutkimuksensa mukaan nimenomaan määritteettömät, verbinetiset substantiivisubjektit viittaavat määritteellisiä useammin taustahahmoksi jäävään referenttiin, jota ei myöhemmin tekstissä mainita (mts. 113). Voisivatko puhekielen käytänteet poiketa kirjoitetusta tekstistä todella näin paljon? Toisaalta myös oman aineistoni eniten puhekieltä lähestyvä dialogisuus sisälsi vain muutaman adjektiiviattribuutillisen lausekkeen, joista kuitenkin lähes kaikki liittyivät ohimennen viitattuihin referentteihin.

Edellisen sivun esimerkkien 109 ja 110 käy ilmi se, että osa lukijan tavoittamattomiin jäävistä epäspesifeistä referenteistä on viittauksen lauseketasolla saanut sijakseen nominatiivin, osa taas partitiivin. Sijojen suhteet jakautuvat siten, että partitiivimuotoisia on 2/3 ja nominatiivimuotoisia 1/3. Partitiivimuotoisista yli puolet lausekkeista sijaitsevat lauseessa verbinjälkeisessä asemassa, nominatiivimuotoisista muutamat. Lähes kaikki tällaiset lausekkeet ovat joko omistusrakenteita tai sijoittavat referentin tilaan kuten esimerkissä 110:

112. *Ylähuulen päällä näkyi **pienenpieniä hikikarpaloita**, hiukset olivat liimautuneet otsalle.* (LL)

113. *Otto sanoi saaneensa haavan Duluthissa neljäkymmentäluvulla, jossa **suomalaiset ja irlantilaiset metallimiehet** olivat Gus Hallin johdolla aloittaneet lakon parempien palkkojen ja työolojen puolesta, mutta **paikalle rahdatut puolihumalaiset kansalliskaartin miehet** ruvenneetkin hoitamaan lakkoneuvotteluja tuliaseilla.* (AT)

114. ***Onnellisia avioliittoja ei ollutkaan.*** (LL)

Esimerkkien 112 ja 113 lausekkeiden aihe esiintyy kertamainintana. Jos indefiniittisyyttä haluaisi korostaa, voisi lausekkeiden alkuun lisätä pronominin *jotkut* tai *muutammat*. Ilman näitäkään on vaikea kuvitella viittauksen kohdistuvan mihinkään tarkkarajaiseen joukkoon. Tosin esimerkissä 113 voisi ajatella, että yleisesti on tiedossa se ryhmä, johon viitataan.

Esimerkki 114 kuuluu niihin harvoihin aineistoni lauseisiin, joissa subjektin tarkoitteen olemassaolo kielletään. Kieltomuodon takia subjekti on partitiivissa, mutta sija ei yksin määrää referentiaalisuusastetta. Epäspesifisestä kontekstista vastaakin loppujen lopuksi juuri negatio: voiko viittaus kohdistua "tiettyyn joukkoon", jos joukko on tyhjä? Ruotsinnokset ovat epämääräisessä muodossa superlatiivin sisältämää lauseketta lukuunottamatta. Tilannetyypin kannalta referentiaalisuusaste ei ole korkea.

Kuten määritteettömien subjektien suhteen myös nytkin epäkonkreettiset referentit tulkitaan helpommin indefiniittisiksi:

115. *Äkkiä alkaa sataa kuin tyhjystä, kylmät sadepisarat kurittavat maata vimmaisesti, tummentavat taivaan.* (LL)

116. *Hän ei pidä ajatuksesta, että venäläiset vangit möyriivät pitkin metsiä.* (LL)

117. *Sanon, että on pakottavia perhesyitä.* (LL)

118. *Taistolla oli ollut myyntimiesten kanssa kovat riidat, muutamat sen myyntimiehistä olivatkin pitelemätöntä joukkoa, joiivat, tappelivat myyntireissuillaan...* (AT)

Kylmät sadepisarat ja *venäläiset vangit* edustavat edellinen assosiativisuudesta ja jälkimmäinen uudelleenmaininnasta juontuvia definiittisiä ilmauksia. Sen sijaan *pakottavia perhesyitä* ja *kovat riidat* hahmottuvat helpommin epäspesifeiksi. Erityisesti abstraktin referentin monikollisuus vähentää referentiaalisuutta entisestään.

Monessa suhteessa siis adjektiiviattribuutilliset lausekkeet käyttäytyvät definiittisyyden

suhteen määritteettömien subjektilausekkeiden tavoin. Pääasiallisin ero on siinä, että luonnehdintaan käytetyt adjektiivit liittyivät usein taustalle jäävään referenttiin viittaaviin lausekkeisiin. Siksi indefiniittisten lausekkeiden määrä suhteessa definiittisiin on suurempi

5.3.2 Genetiiviattribuutilliset subjektit

Aineistossani suurinta adjektiivisten attribuuttien ryhmää seuraa genetiiviattribuuttien ryhmä (74 kpl), joka sisältää myös persoonapronominien genetiivimuodot. Tällaisia possessiivimuotoja, jotka ruotsissa lasketaan suoraan määräisiksi (mm. Perridon 1989), on näistä subjekteista vajaa kolmasosa. Myös suomenkielisessä tekstissä genetiiviset pronominiattribuutit selkeästi sitovat pääsanansa aiemman tekstin yhteyteen:

119. *Tapani kertoi sen olevan Oton joka oli tässä maassa syntynyt mies, mutta puhui suomea, koska **sen molemmat vanhemmat** olivat suomalaisia syntyjään.* (AT)

120. *Tapani kiitteli kahvikalustoa, jonka se oli meille ostanut, ja halpaa hintaa jolla sen oli saanut, koska oli hankkinut samanlaiset kahvikalustot kaikkiin Ocean Greenin asuntoihin. **Kuppien kyljet** olivat punaisia kukkia täynnä, Kaisu kaatoi kahvia ja sanoi kahvikalustoa kammottavaksi;* (AT)

Esimerkissä 119 genetiivinen *sen* definiittistää pääsanansa kahdellakin tavalla. Toisaalta pronomini viittaa anaforisesti aiempaan tekstiin, toisaalta se rajaa pääsanansa alaa. Yhteys aiempaan tekstiin voidaan luoda myös aiheesta käsin, kuten esimerkissä 120. Myös tässä esimerkissä sama keskustelunaihe ja pääsanana rajaaminen tekevät lausekkeesta definiittisen

Genetiiviattribuutin käyttö ei kuitenkaan edellytä sitä, että genetiivimuotoisen sanan tarkoite olisi aiemmin tuotu esiin tai aihepiiri olisi muulla tavoin assosioitavissa.

121 a) *Ilmassa on ukkosta, **puiden lehdet** nuokkuvat nihkeinä, häälyvät,*

odottavat. (LL)

121 b) *Det är åska i luften. **Trädens löv** hänger matta och slokande, väntar.*

122 a) *... meistä puhui jo koko kaupunki: **hänen oman firmansa reppumiehet** olivat kertoneet Wallonenissa istuvasta kahdesta mahdottoman rikkaasta verokavaltajasta, jotka leventelivät ravintolassa rahoillaan, leuhkivat tekemisillään ja tarjosivat viinaa koko salille. (AT)*

122 b) *... hela staden pratade om oss: **finska resejobbare i hans egen firma** hade berättat om ett par omåttligt rika skattesmitare på Wallonen, som bredde ut sig med sina pengar...*

123 a) *Vesi oli haalean tuntuista ja sen pinnalla kellui **puiden siemeniä** ja lakastuneita kukintoja ja kuolleita hyönteisiä. (AT)*

123 b) *Vattnet var ljummet och på ytan flöt det **frön från träden** och vissna blommor och döda insekter.*

Esimerkkien 121 - 123 lausekkeet eivät suoranaisesti toimi jatkona aiemmalle keskustelunaiheelle eikä niitä mainita enää myöhemmin tekstissä. Kyseisten lausekkeiden tehtävänä onkin muodostaa taustaa kerronnalle. Oikeastaan kerronnan kannalta ei ole merkitystä sillä, tavoittaako lukija lausekkeiden referenttiä vai ei. Ruotsinnoksissa lauseenalkuisessa asemassa oleva lauseke (esim. 121) on saanut genetiiviattribuutin, kun taas esimerkeissä 119 ja 120 lauseke on rakennettu preposition avulla. Prepositioilmauksissa on mahdollista esittää lauseke indefiniittisessä muodossa, mikä genetiivin käytössä ei monikkomuodoissa ilmene millään tavalla. Kieliopillisen epämääräisen muodon osoittaminen ei kuitenkaan ole ainoa kriteeri prepositioilmauksen valitsemiselle, vaan siihen vaikuttavat muutkin seikat. Esimerkiksi monet geneeriset lausekkeet sisältävät kyllä preposition (*parkeringsbesvären i storstäderna*), vaikka pääsana onkin määräisessä muodossa.

Aineistossani ei ollut yhtään sellaista indefiniittisenä ensimmäintana esiintynyttä genetiiviattribuutin sisältämää lausekettä, jonka aihe olisi jatkossa noussut tekstissä teemaksi. Itse asiassa

tulkinta tapahtuu yleensä siten, että ellei genetiivimuoto tai pääsana sinänsä liitä lauseketta suoraan aiemman tekstin yhteyteen, lauseketta on melko vaikea mieltää definiittisenä. Pelkkä referentin alan rajaaminen genetiivin avulla (esim. *puiden oksat*) ei riitä siihen, että lukija pitäisi lauseketta tiettyyn referenttiin viittaavana.

Kuitenkaan genetiiviattribuutillisen subjektin tulkitseminen indefiniittiseksi ei ole lainkaan niin yleistä kuin muiden substantiivisubjektien. Määritteettömistä subjekteista lähes puolet ja adjektiiviattribuutillisista yli puolet on epäspesifejä. Genetiiviattribuutillisista sen sijaan epäspesifejä on vain vajaa neljäsosa. Tosin osaltaan tämä johtuu siitä, että tässä ryhmässä myös possessiivimuodot ovat mukana. Muissa subjektiryhmissä pronominit on käsitelty erikseen. Jos possessiivimuodot jätetään pois laskuista, epäspesifien lausekkeiden suhteellinen määrä lähestyy adjektiivimääritteellisten vastaavaa.

Määritteettömien ja adjektiivimääreellisten subjektien indefiniittisen tulkinnan saaneista lausekkeista 2/3 oli partitiivimuotoisia. Genetiivimääritteen sisältämistä lausekkeista partitiivissa on vain kaksi, joista toinen viittaa osaan tiettyä kokonaisuutta (*Jakobsonin reppufirman miehiä*). Vain yksi lausekkeista (edeltävä esimerkki 123) on muodoltaan tyypillinen, taustaa luova eksistentiaali-ilmaus.

Vain 7 lauseketta on saanut geneerisen tulkinnan, mutta joukko voisi olla suurempikin:

124. *Tasan ei käy onnen lahjat.* (LL)

125. *Tapanin ja Jakobsonin täkäläiset tuttavat eivät uskaltaneet käyttää sellaisia miehiä, joilla ei ollut työluvut kunnossa, keskuksien työmailla tai moottoriteiden korjauksissa;* (AT)

Esimerkin 124 kaltaiset lausekkeiden sisältö esittää yleistyksen ja hahmottuu geneerisenä. Sen sijaan samalla tavoin määräjoukossa yleistävältä vaikuttava esimerkin 125 lauseke ei ehkä kuitenkaan ole geneerinen, onhan kyse kollektiivisesta joukosta. On vaikea selittää, mistä

indefiniittisyyden vaikutelma on syntynyt; ehkä syynä on se, että monikollinen viittaus luo tämäntyyppisestä referentistä loppujen lopuksi melko epämääräisen joukon. Kyseessä ei myöskään ole edeltävän esimerkin tapainen, ajaton ja noominen lausuma vaan tiettyä joukkoa yleistävä. Yksikkömuotoisena geneerinen tulkinta ei olisi mahdollinen.

Muissakin esimerkeissä ontologiseen tyyppiin liittyvä referentin ominaislaatu nimenomaan kvantitatiivisessa mielessä aiheuttaa tulkintaongelmia. Joka tapauksessahan genetiivin avulla rajataan referenttijoukkoa. Toisinaan onkin tulkintakysymys, milloin joukkoa voidaan pitää tiettyä kokonaisuutena, milloin alaltaan epämääräisenä:

126 a) *Istuin ikkunan viereen ja katselin ulos: satama-altaassa kellui jäälauttoja, mustasta vedestä heijastuivat **laitureiden lamppujen valot**.* (AT)

126 b) *Jag satte mig vid fönstret och tittade ut: i hamnbassängen gungade isflak, **hamnlyktorna** speglade sig i det svarta vattnet.*

Alkutekstistä on loppujen lopuksi vaikea tulkita viittausta definiittisenä. Ruotsinnoksen määräisen muodon syitä voi olla useita, esimerkiksi referentin pitäminen kiinteänä kokonaisuutena. Tähän liittyy lisäksi mahdollinen assosiatiivisuuden aspekti: voisihan ajatella, että aihepiiriin *satama* liittyvät assosiatiivisesti myös *valot*. Toisaalta voisi ajatella, että määräisellä ilmauksella kirjoittaja haluaa lukijan samastuvan kertojaminään ja näkevän tilanteen kertojaminän silmin. Yksinkertaisin selitys on tietenkin subjektin lauseenalkuinen asema. Yleensä ruotsintajat ovat pyrkineet mahdollisuuksien mukaan säilyttämään alkuperäisen lauseen hahmon. Esimerkissä 126 näin ei ole, vaan subjekti on nostettu alkutekstiä paremmin esille. Rakenteen muutos on aina motivoitu, mikä pohjimmainen syy sitten lieneekin.

5.3.3. Pronominiattribuutilliset subjektit

Pronominimääritteiden käyttö ei aineistossani ollut mitenkään kovin yleistä, kaiken kaikkiaan tällaisia subjekteja oli 59 kpl eli vähemmän kuin joka kymmenes määrite oli ei-genetiivinen pronomini. Joka neljäs (13 kpl) pronominiattribuutillisista subjekteista on dialogiosuoksissa. Noin puolet pronomineista on demonstratiiveja, muista tavallisimpia ovat *kaikki* ja *muut*:

127. Niin, *ne laakson asukkaat* olivat yksinkertaisia ihmisiä, mutta tiesivät silti enemmän kuin *me*. (LL)

128. *Kaikki tytöt* olivat hulluna häneen, riitelivät oikein. (LL)

129. Lähdin kysymään sitä, sain kenttäemännän kiinni, huusin Taiston ja Kaisun mukaamme ja kenttäemäntä kierrätti meitä käytävillä jonkin matkaa; tulimme toiseen huoneeseen, jossa oli *muutamia ihmisiä* jonossa. (AT)

Kuten esimerkin 127 *ne laakson asukkaat* myös muut nominatiivimuotoiset demonstratiivisen attribuutin sisältämät lausekkeet liittyvät aiemmin kerrottuun ja ovat lukijalle definiittisiä. Sen sijaan *kaikki*-kvanttorin sisältämät lausekkeet olivat tulkinnaltaan hankalampia. Toisaalta kvanttori rajaa pääsanansa tarkoitteen alan ja siten definiittistää, mutta läheskään aina, kuten myös esimerkissä 128, viittaus ei tarkkaan ottaen kuitenkaan koske koko tarkoitteen alaa vaan se esitetään yleisellä tasolla, geneerisesti.

Varsinaisia esimerkin 129 lausekkeen tavoin indefiniittistäviä pronomineja tekstissä esiintyy yllättävän vähän. Tästä voisi ehkä päätellä, että monikolliset lausekkeet ovat jo sinänsä luonteeltaan epätarkempia, joten pronomineja käytetään enimmäkseen ilmaisemaan spesifisyyttä. Kuitenkaan en pintapuolisesti selaamalla löytänyt juuri sen enempää indefiniittisen pronominin sisältäviä yksiköllisiä lausekkeita.

Oikeastaan indefiniittisyyden osoittamista oleellisempi tehtävä aineistoni prono-

miniattribuuteilla on rajankäynti definiittisten ja geneeristen ilmausten välillä. Näin esimerkin 116 lauseke olisi mahdollista mieltää geneerisenä ilman pronominaalista viittausta aiemmin kerrottuun. Eniten käytetyt pronominit auttavatkin lukijaa hahmottamaan viittauksen kohteen tiettyinä, toisin kuin geneerisissä yleistyksissä. Monissa muissa tapauksissa ero geneerisen ja definiittisen välillä on tulkinnallinen. Noomiset yleistyksiset ovat selkeimmin geneerisiä, mutta näitä geneerisistä on vain pieni osa.

Tosin aina ei pronomini suoraan anna vihjettä siitä, onko viittaus spesifinen vai ei:

130. *Vastaavaa mestaria **sellaiset teot** eivät hämmästyttäneet.* (AT)

131. ***Sellaiset asiat** tapahtuvat niin huomaamatta.* (LL)

Esimerkissä 130 viittaus kohdistuu aiemmin puheena oleviin tapahtumiin ja lukija hahmottaa viittauksen definiittisenä. Sen sijaan esimerkin 131 puheena oleva *asia* on yksiköllinen, joten monikollinen viittaus ei suoraan kohdistu puhuttuun tapahtumaan vaan viittauksen avulla siirrytään kuvaamaan asioita yleisellä tasolla.

Sijavalinta noudattaa määritteettömien ja adjektiivimäärittellisten linjaa: indefiniittisesti tulkituista lausekkeista 2/3 on partitiivissa. Ontologisen tyypin suhteen sen sijaan monet definiittisistä ilmauksista viittaavat epäkonkreettiin referenttiin - ja monet indefiniittisistä konkreettisiin, toisin kuin esimerkiksi määritteettömien subjektien suhteen oli laita.

5.3.4. Yhteenveto

Yli kaksi kolmasosaa (592 kpl) narratiivin ja dialogin monikkosubjekteista on määritteettömiä.

Sekä määrällisesti että suhteellisesti määritteettömät olivat määrittellisiä useammin definiittisiä. Suoraan tästä voisi päätellä, että määritteet eivät lisää referentiaalisuutta vaan vähentävät sitä. Tällainen yleistävä johtopäätös ei kuitenkaan kerro olennaisimpia piirteitä määritteiden käytöstä.

Taulukkoon 1 olen koontanut lausekkeiden lukumäärät ja definiittisyysasteet ryhmittäin. Definiittisten viittausten lukumääriä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy erityisesti pronomien osuuteen. Pelkistä pronomineista ja pronominimääritteellisistä subjekteista ylivoimaisesti suurin osa on definiittisiä eikä toisaalta monitulkitaisia ole lainkaan. Aineistoni tekstityypeissä tavallisin pelkkien pronomien käyttöyhteys on henkilöviittauksessa. Monikkomuodosta huolimatta tulkintaongelmia viittauksen referenttijoukon suhteen ei ilmennyt, vaan harvat indefiniittiset käyttöyhteydet erottuivat selvästi sillä perusteella, ettei referenttijoukkoa ollut lukijalle aiemmin esitelty. Ehkä hieman yllättäen epäspesifistäviä *jotkut*-tyyppisiä pronominimääritteitä ei juuri käytetty. Joidenkin määritteiden kuten *kaikki* tulkinta on riippuvainen suhteesta predikaatioon.

	määrit- teetön	pelkkä pronomini	adjektiivi- määrite	genetiivi- määrite	pronomini- määrite
def.	132	248	28	55	34
spes.	12	5	6		
gen.	64	3	18	7	11
indef.	86	15	57	9	9
monit.	27		8	3	
yht.	321	271	117	74	59

TAULUKKO 1. Subjektien jakautuminen määritteidensä mukaan sekä eri ryhmien definiittisyysmäärät. Definiittisyyspiirteet taulukossa ovat seuraavat: definiittiset, spesifiset mutta indefiniittiset, geneeriset, indefiniittiset ja monitulkitaiset. Viimeiseen sarakkeeseen on merkitty yhteenlasketut määrät.

Genetiivimääritteet muistuttavat tässä yhteydessä käytöltään pronominimääritteitä: suhteellisesti molemmissa ryhmissä on definiittisten viittausten osuus yhtä suuri. Kuitenkaan genetiivin sisältämä viittaus ei kohdistu yhtä varmasti tiettyyn kohteeseen, sillä monitulkintaisia lausekkeita on muutama.

Adjektiivimääritteellisten subjektien käyttöyhteys tekstissä vie viittausten tulkinnat indefiniittisen suuntaan, vaikka voisi olettaa, että attribuuttien käyttö tarkoittaisi referenttiä lukijalle. Aineistoni lausekkeissa tällaiset viittaukset olivat enemmänkin osa kerronnan taustaa eivätkä referentit nousseet riittävän spesifeiksi määritteistä huolimatta.

Erityisen mielenkiintoiseksi ryhmäksi muodostuivat määritteettömät substantiivit, jotka jakaantuvat tasan kahtia spesifisten ja epäspesifisten ilmausten kesken. Loppujen lopuksi siis aineistossani vain määritteettömät substantiivit ovat definiittisyyden suhteen täysin neutraaleja, vailla mitään odotusarvoa. Tässä suhteessa ne sijoittuvat ryhmänä pronominimääreellisten ja adjektiivisia määreitä saaneiden lausekkeiden välimaastoon.

Jossain mielessä onkin siten ymmärrettävää, että juuri tässä ryhmässä monitulkintaisia tapauksia on suhteellisesti eniten, koska lausekemuoto ei anna minkäänlaista tulkintaohjetta varsinkaan silloin, kun sijamuotona on nominatiivi. Toisaalta tässä ryhmässä myös geneeristen viittausten osuus oli suuri, ja monet tulkinnallisesti hankalat tapaukset liittyivätkin geneeristen viittausten yhteyteen. Osa monitulkintaisista on sellaisia, joiden suhteen on ollut vaikea selvittää, onko kyse tietystä referentistä vai onko viittaus epäspesifisesti yleistävä. Samalla tavoin geneerisiin viittauksiin liittyen tulkintaongelmia aiheutui silloin, kun viittaus on epäspesifi, mutta on vaikea päättää, viitataan luokkaan vai vain epämääräiseen joukkoon. Kuitenkaan tekstin ymmärtämisen kannalta ei ole oleellista, ovatko viittaukset geneerisiä vai indefiniittisiä.

Määritteettömien subjektien ruotsinnoksista 217 kpl eli noin kaksi kolmesta on saanut

määräisen muodon, jos myös possessiivimuodot lasketaan mukaan. Määräisten muotojen runsaus suhteessa aineistoni definiittisten lausekkeiden määrään johtuu useammistakin seikoista. Monet indefiniittiset mutta spesifiset lausekkeet ovat määräisessä muodossa oikeastaan siksin, että lukija pystyy hahmottamaan muuten indefiniittisen viittauksen spesifinä. Samoin suurin osa geneerisistä viittauksista on määräisessä muodossa, ehkä arkkityyppinä voisi pitää jaollista abstraktimuotoa kuten *kärleken*. Sen sijaan indefiniittisistä lausekkeista melko harvat ovat ruotsiksi saaneet määräisen muodon. Niissä tapauksissa joissa näin on käynyt yleensä myös lausekkeen rakenne on jollain tavoin muuttunut, esimerkiksi possessiivipronomini on lisätty. Sinänsä ruotsinnokset yleensä vastasivat rakenteeltaan suomenkielistä alkutekstiä suorastaan hämmästyttävän tarkasti, lause- ja lausekerakennetta myöten.

6. Päätelmiä

6.1. Yleistä

Olen työssäni tarkastellut definiittisyyden yhteyttä referentiaalisuuteen. Tarkastelusuuntia on ollut oikeastaan kaksi. Toisaalta olen hahmotellut määritteiden merkitystä lausekkeen definiittisyyden suhteen. Toisaalta taas olen pyrkinyt selvittämään definiittisyystulkinnan perusteita. Viimeksi selvittelin määritteiden osuutta, ja nyt pyrin luomaan kokonaiskuvaa aineistoni lausekkeiden definiittisyydestä referentiaalisuusasteen pohjalta.

Ilmaus tulkitaan definiittiseksi ennen muuta silloin, kun se luo kuulijalle kuvan viittauksen ja referentin yksiyksisyydestä. Aineistossani selkeimmin definiittisinä erottuivat toisaalta kontekstin tyyppiin liittyvä anaforien ilmausten käyttö ja toisaalta systeemiseen tyyppiin liittyvät lausekkeeseen sisältyvien pronominaalisten määritteiden käyttö. Ehkä hieman yllättäen useimpien definiittisten viittausten tarkoitteet olivat konkreettisia. Näin aineistossani ontologisen tyyppin mukaan konkreettiset referentit mielletään helpommin referentiaalisiksi.

Monikollisuuden referentiaalisuusastetta vähentävä vaikutus tulee erityisen selvästi esiin siinä, kuinka monet geneeriseksi ja epäspesifiksi tulkitut olisivat yksiköllisinä olleet spesifisiä ja definiittisiä. Geneerisyyttä lisäsivät erityisesti loogisen tyyppin suhteen heikosti referentiaaliset epäspesifiset referentit. Monta kertaa ilmauksen tulkitseminen geneeriseksi tai definiittiseksi riippui predikaation sisällöstä. Indefiniittisistä viittauksista korkean referentiaalisuusasteen saivat spesifiset viittaukset, jotka tyyppiltään ovat melko harvinaisia. Tavallisimmin indefiniittiset viittaukset ovat loogisen tyyppin suhteen heikosti referentiaalisia. Lisäksi puhujan intentioihin liittyvät valinnat laskevat referentiaalisuusastetta näkökulman tyyppin ja kommunikatiivisen tyyppin suh-

teen.

Vaikka siis definiittisillä, geneerisillä ja indefiniittisillä lausekkeilla on aineistossani kullakin referenssityypeissä oma suosikkinsa, ei voi välttyä siltä havainnolta, että tulkintaan eniten vaikuttaa sekä ilmauksen spesifisyys että yhteys teksti- ja tilannekontekstiin. Elleivät nämä tulkinnat ole yhteneväiset, on definiittisyysasteen määrittäminen hankalaa.

Referentiaalisuusasteen ja referenssityyppien pohjalta olen jaotellut aineistoni narratiivin ja dialogin lausekkeet seuraavaan taulukkoon:

definiittiset anaforiset	335
definiittiset pronominin sisältävät	303
definiittiset assosiatiiviset ja muut	107
geneeriset	103
indefiniittiset spesifiset	23
indefiniittiset epäspesifiset	176
monitulkintaiset	38
spesifiset	520
epäspesifiset	279

TAULUKKO 2. Lausekkeiden jakautuminen definiittisyyden suhteen.

Kuten olen jo aiemmin maininnut, tällöinen luokitus on monessa suhteessa joustavaa ja erilaiset tulkintamahdollisuudet valottavat kukin referenssin eri puolia. Myöskään taulukossa 2 esitetyt luvut eivät ole suoraan summattavissa. Esimerkiksi suuri osa pronominisubjekteista on myös anaforisia. Samoin muutamia spesifisistä viittauksista ovat kuitenkin indefiniittisiä.

Kuitenkin näyttäisi siltä, että jos monikko vähensikin referentiaalisuutta, niin subjektius sitä lisää. Samoin pragmaattisesti referentiaalistettu anaforisuus on huomattavasti yleisempää kuin systeeminen referentiaalisuus, tässä erilaisten tarkenteiden käyttö. Mielestäni oli aika yllättävää, että tilannetyypin referentiaalisuus tuli esiin geneerisissä ilmauksissa; itse asiassa tilannetyypin neutraali käyttö onkin melko referentiaalista, ja poikkeava käyttö vähentää sitä. Samalla tavalla näkökulman tyyppi liittyy referentiaalisuuden vähentämiseen: puhuja ei jostain syystä tällöin halua viitata referenttiin kattavasti. Definiittisten viittausten luokittelussa erityisesti hyötyä oli loogisen ja kommunikatiivisen tyyppin referentiaalisuuden asteesta.

Suurin osa monitulkintaisista lausekkeista on määritteettömiä nominatiivimuotoisia lausekkeita, joilla voisi ajatella viitattavan spesifisesti tai epäspesifisesti. Itse asiassa tarinan kulun kannalta ei näissä tapauksissa ole väliä, valitseeko lukija esimerkiksi definiittisen vaiko geneerisen tulkinnan.

Jollain tasolla kirjoittaja siis ottaa kantaa hyvinkin erityyppisiin referentiaalisuuden muuttujiin, jotka määrittävät ilmauksen referentiaalisuusastetta. Nämä eri muuttujat eivät ole keskenään samanarvoisia, vaan jotkut ovat määräävämpiä kuin toiset: esimerkiksi loogisen tyyppin korkea referentiaalisuusaste (spesifisyys) on suorastaan ehtona definiittisen viittauksen mahdollisuudelle. Tämä johtuu tietenkin siitä, että ellei puhuja viittaa mihinkään tiettyyn referenttiin, ei kuulijalla ole mitään mahdollisuuksia kyseistä referenttiä tavoittaa.

6.2. Subjekteista

Aineistoni subjekteista siis ylivoimaisesti suurin osa eli lähes kaksi kolmasosaa oli definiittisiä. Olisi voinut olettaa, että niitä olisi vieläkin enemmän, sillä korkean referentiaalisuusasteen

omaavien subjektiaseman, teeman ja agenttiivisuuden olisi luullut tuovan vieläkin useampia lausekkeita definiittisten joukkoon. Toisaalta definiittisyyden määräytyminen esimerkiksi geneeristen tai spesifisten indefiniittisten lausekkeiden osalta ei ole mitenkään selkeää. Mitenkään epänormaalin matala ei saamani tulos kuitenkaan ole. Esimerkiksi Järventausta (1991:142) on omaa aineistoani kolme kertaa laajemmasta myös asiatekstiä sisältävästä korpuksesta laskenut definiittisiä nominaalisubjekteja olevan 53,3 %, joista 16,6 % pronominaalisia. Omassa aineistossani vastaavat luvut ovat 62,2 %, joista 26 % pronominaalisia. Itse asiassa kun Järventaustan ei-pronominaalisten definiittisten subjektien määrä on 36,7 %, vastaava luku omassa aineistossani on 36,6 %.

Ruotsinnoksissa määräisten muotojen lukumäärä lausekkeissa oli kaikkiaan 654. Määräisiin muotoihin laskin mukaan myös possessiivin tai genetiiviattribuutin sisältämät lausekkeet. Määräiset muodot ja semanttinen definiittisyys eivät aina ole yhtenevät, vaan monet esimerkiksi geneeriset lausekkeet ovat semanttisesti indefiniittisiä mutta voivat olla muodoltaan määräisiä. Myöskään monikollisuuden kriteeri ei aina toteudu ruotsinnoksissa, sillä kokosin suomen monikkomuotoja ja näiden ruotsinnoksia, en siis ruotsin monikkomuotoja. Prosentteina tuo lukumäärä on 72,6 % eli epämääräisten muotojen osuudeksi jää 27,4 %. Sundmanin (1987:69) mukaan Lahti on kvantitatiivisessa subjektitutkimuksessaan saanut indefiniittisten subjektien lukumääräksi vain noin 10 % eli omassa aineistossani indefiniittejä on tähän verrattuna yli kaksinkertainen määrä.

Transitiivilauseiden subjektien on usein (Comrie 1995:128) sanottu olevan definiittisiä. Kaiken kaikkiaan aineistossani vain noin joka viides lause oli transitiivinen. Vaikka kaikkien näiden lauseiden subjektit olivat nominatiivissa, joka neljännen transitiivilauseen subjektin olen luokitellut indefiniittiseksi; näistä suurin osa on geneerisiä lausekkeita. Suuria eroja eri

tekstityyppien välillä ei tässä suhteessa ollut.

6.3. Monikoista

Yksikkömuotoihin verrattuna monikot ovat tarkoitteiltaan vähemmän referentiaalisia. Eniten tämä aiheuttaa ongelmia definiittisten viittausten kohdistamisessa: viitejoukko (esim. *sen puheet*) ei läheskään aina ole yksitellen laskettavissa - jos tätä pitäisi definiittisyyden edellytyksenä, monikollisuus lisäisi indefiniittisyyttä huomattavasti. Koko joukon käsittäminen yhdeksi yksiköksi palauttaa monikkomuodot yksiköllisinä - mikä onkin definiittisyyden arkkityyppi - tarkasteltaviksi. Oman lisänsä tähän tuo se, pitääkö todella kaikkien joukkoon kuuluvien jäsenten vastata predikaation kuvausta, ennen kuin lauseketta voi pitää definiittisenä. Toisaalta taas, jos viitataan vain satunnaisesti joukon jäseniin, ilmaus alkaa muistuttaa monikkomuotoista ei-geneeristä lauseketta. Kaiken tämän yllä on kontekstin epämääräinen peite: vasta se viime kädessä hahmottaa, millaiseksi tulkinta muodostuu.

6.4. Lopuksi

Lopuksi voin todeta Vilkunaa (1992:177) mukailleen, että mikään suomen lausepiirre tai muotorakenne ei sellaisenaan ilmaise definiittisyysoppositiota, vaan kuulija joutuu päättämään definiittisyysasteen erilaisista piirteistä. Nimenomaan ilmauksen ymmärtäminen definiittiseksi tarvitsi usein tuekseen yhteisen viitekehyksen (shared set), eikä näissä tapauksissa kielen rakennepiirteillä ollut merkittävää tehtävää: definiittiset ilmaukset olisivat toisessa kontekstissa yhtä hyvin voineet esiintyä indefiniitteinä. Jossain mielessä olisi odotetumpaa, että viittauksen

onnistumisen varmistamiseksi nimenomaan spesifi viittaus merkittäisiin. Nyt sen sijaan indefiniittiset ilmaukset näyttivät usein jollain tavoin tekstissä merkityiltä, siis monet indefiniittiset partitiivi-ilmaukset eivät olleet toisessa kontekstissakaan helposti luettavissa definiittisiksi. Nominatiivi sen sijaan oli yhtä lailla käytössä niin definiittisissä kuin indefiniittisissäkin ilmauksissa. Olen tulkinut partitiivi-ilmaukset lähinnä epäspesifisiksi ja ei-geneerisiksi. Kuitenkin tämän indefiniittisen ryhmän lausekkeista lähes puolet on nominatiivimuotoisia. Juuri nominatiivin käyttö lisää definiittisyyden kontekstisidonnaisuutta ja siirtää ilmauksen definiittisyysasteen lukijan pääteltäväksi.

Erityisesti tuota päättelyä vaikeutti usein lausekkeiden monikkomuotoisuus. Sellaiset lausekkeet, jotka yksiköllisinä olisivat ilman muuta tuottaneet tavoitettavan referentin, saivatkin monikollisina indefiniittisen tulkinnan. Hämmästyttävän usein yksikön definiittinen ilmaus vaihtui monikossa geneeriseen tulkintaan. Monikollisuus siis yleensä heikentää referentiaalisuusastetta. Näin ollen jos puhuja käyttää viittauksessaan monikollista muotoa, on viittaus yksikkömuotoa vähemmän referentiaalinen, olivatpa monikkomuodon käytön perusteet mitkä tahansa.

Ongelmallisia olivat myös sellaiset ilmaukset, joiden saattoi mieltää viittaavan definiittiseen ryhmään, geneerisesti epäspesifiseen joukkoon tai täysin indefiniittisiin yksilöihin. Usein kyse onkin enemmän siitä, missä suhteessa lauseketta voisi pitää definiittisenä, missä suhteessa indefiniittisenä - eikä niinkään selvästä kahtiajaosta definiittisiin ja indefiniittisiin ilmauksiin.

Definiittisyysasteeseen vaikuttaa siis kulloinenkin lukijan tulkinta tilanteesta. Kirjoittajan ja tekstin ymmärtämisenkin kannalta on tärkeää, että lukija tavoittaa definiittisiksi tarkoitetut viittaukset. Sen sijaan indefiniittisissä ja nimenomaan epäspesifeissä tapauksissa ei viitejoukon löytämisellä ole ymmärtämisen kannalta samanlaista merkitystä.

Lähteet:

- AHLMAN, ERIK 1928: Spesioksen ilmaisemisesta Suomessa. *Virittäjä* 32: 134-136.
- CHESTERMAN, ANDREW 1991: On definiteness. A study with special reference to English and Finnish. Cambridge University Press, Cambridge.
- COMRIE, BERNARD 1995: Language universals and linguistic typology. Second edition. Blackwell Publishers, Oxford.
- HAKULINEN, AULI-KARLSSON, FRED 1988: Nykysuomen lauseoppia. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Gummerus, Jyväskylä.
- HALLIDAY, M. A. K. 1994: An introduction to functional grammar. Second edition.
- HAWKINS, JOHN A. 1978: Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction. Croom Helm, London and Worcester.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1988: Subjekteina ja objekteina toimivat nominilausekkeet puhutussa suomessa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- HERRANEN, TAUNO 1978: Errors made by Finnish University Students in the Use of the English Article System. - K. Sajavaara, J. Lehtonen ja R. Markkanen (toim.) Further Contrastive Papers: 74 - 95. Reports from the Department of English nro 7, University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- IKOLA, OSMO 1961: Lauseopin kysymyksiä. Tietolipas 26. Forssa.
- JÄRVENTAUSTA, MARJA 1991: Das Subjekt im Deutschen und im Finnischen. Seine Formen und semantischen Rollen. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main.
- KELOMÄKI, TAPANI 1997: Ekvatiivilause. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KIELIOPPIKOMITEA 1915: Komiteamietintö. Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 1988: Suomen kvantitatiivinen spesies. *Virittäjä* 92: 27 - 38.

--- Definiittisyyspraktikumien johdantoluennot syksyllä 1997 Helsingin yliopistossa.

LAURY, RITVA 1997: Demonstratives in interaction: The emergence of a definite article in Finnish. John Benjamins, Amsterdam.

LYONS, JOHN 1977: Semantics I-II. Cambridge University Press, Cambridge.

NOREEN, ADOLF 1904: Vårt språk. Femte bandet. Lund.

PERRIDON, HARRY 1989: Reference, Definiteness and the Noun Phrase in Swedish. Akademisch Proefschrift. Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

SIRO, PAAVO 1957: Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. *Virittäjä* 61:181-190.

SUNDMAN, MARKETTA 1987: Subjektval och diates i svenskan. Akademisk avhandling. Åbo Akademis förlag, Åbo.

RAUTALA, HELENA 1987: Määräisyys artikkelittomassa ja artikkelikielissä. Lisensiaatintyö. Turun yliopiston suomen kielen laitos, Turku.

TABAKOWSKA, ELZBIETA 1993: Cognitive Linguistics and Poetics of Translation. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

TUOMISTO, EVA-MARIA 1997: Zur Determiniertheit im Deutschen und im Finnischen. Pro gradu -työ. Turun yliopiston saksan kielen ja kulttuurin laitos, Turku.

VIBERG, ÅKE - BALLARDINI, KERSTIN - STJÄRNLÖF, SUNE 1986: Svensk Grammatik. Berlings, Arlöv.

VILKUNA, MARIA 1992: Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Aineslähteet:

LANDER, LEENA: Tulkoon myrsky. Romaani. WSOY, Juva 1994. Ruotsinnos Camilla Frostell:

Må stormen komma. Roman. Alfred Bonniers förlag, Sweden 1996.

TUURI, ANTTI: Ameriikan raitti. Romaani. Otava, Helsinki 1986. Ruotsinnos Thomas Warbur-

ton: Amerikaresan. Nordstedts förlag, Stockholm 1990.

Yleisen kielitieteen laitoksen korpuukset (ATK-tallenne). Aineisto Otavan julkaisemasta Antti

Tuurin kirjasta poimittu syksyllä 1997. Helsingin yliopisto, yleisen kielitieteen laitos.